

A megyei-járásai könyvtári hálózatok kialakítása

1. rész

TÓTH Gyula

Ez az írás a megyei-járásai könyvtári hálózatok 1952–1960 közötti időszakát tárgyalja, hiszen 1960-ban lett teljes a rendszer. Elfogadom Kiss Jenő javaslatát: a hazai könyvtártörténet alapvető jogszabályok, könyvtári konferenciák szerint periodizálható. Ám az 1956-os törvényerejű rendelet a közművelődési könyvtárak tekintetében nem idézett elő alapvető változást (azt az 1952-es minisztertanácsi határozat végezte el), a hálózatszervezést korábbi elvek szerint folytatták. A körzeti könyvtári előzmények jórészt feltártak, de a városiak helyzetét itt kell felvázolni. Az időhatárok nem kizárólagosak, a záróév sem az, egyes fejlemények átnyúlnak az új korszakba.

Magyarországon 1952 előtt nem voltak megyei könyvtárak.¹ Rendszerről, a körzeti könyvtárak szervezésétől, 1949-től lehet beszélni, s ezek (két) járásai könyvtárnak tekinthetők. A megyei könyvtárak körzeti könyvtári előzményeit már összefoglaltam, nem szükséges megismételni.²

Megeyi-járásai könyvtárak szervezésére a körzetiek folytathatatlansága miatt került sor. *Nemes Dezső* mondta az 1952. március 17-én és 18-én tartott Országos Népművelési Értekezleten: „a körzeti könyvtárak nem

végeznek tényleges könyvtári munkát, [ezért...] a körzeti könyvtáraknak ezt a rendszerét fokozatosan a megyei és a járási könyvtárak hálózatával váltjuk fel.”³

Bangó Béla úgy emlékezik, hogy a mennyiségi eredmények egy idő után szétfeszítették a kereteket; három fővel a körzeti hálózat működtetése egyre lehetetlenebbé vált. 1951 szeptemberében már elhatározták, hogy a rendszert új alapokra helyezve a tanácsok területi szervezettségéhez kell igazítani.⁴

A körzeti könyvtár áttörési⁵ lehetőséget kínált a *public library* irányába, ám 1949-től a szovjet példát követték, s ez népkönyvtárakat eredményezett. 1952-ig annyi valósult meg, hogy a községi könyvtárak közös szervezetbe kerültek. A körzeti könyvtár eredeti attribútumai nem teljesültek. A körzeti könyvtárat a polgári országok a falusi lakosság városi szintű és választékú ellátására a *public library* falusi változataként találták ki. Nálunk 1949-től nem ez valósult meg.

Az átszervezés másik oka a városi könyvtárak rossz helyzete. Magyarországon alig volt városi könyvtár; ahol igen, ott az évtizedek során összegyűlt állományuk nem felelt meg sem a szabadművelődési, demokratikus szellemnek, sem a szocialista művelődés- és könyvtárpolitikának.

A városok helyzete (is) változtatást sürgetett

Az első városi könyvtárak a 19–20. század fordulóján létesültek, többségük levéltárhoz, múzeumhoz, kultúregyesülethez, Budapesten statisztikai hivatalhoz kapcsolódott. A kortársak sem voltak elégedettek. *Ferenczi Zoltán* a nagyobb városokban angolszász típusú *public library* kialakítását javasolta, sikertelenül. Az angolszász modellhez legközelebb *Szabó Ervin* jutott. 1910-es *Emlékiratában* olyan modellt ajánlott a fővárosnak, amely munkamegosztást jelentett a *reference-library* központ és a kölcsönkönyvtár (népkönyvtár) kerületi fiókok között. Másfelől kooperációt kívánt más könyvtárakkal és a

várossal agglomerációban lévő községekkel. A két világháború között ugyancsak elégedetlenek voltak a városi könyvtárak működésével – néhányat leszámítva.⁶ A vidéki városok – Debrecen, Győr, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely kivételével – gyakran könyvtárral sem rendelkeztek.⁷ A háború a helyzetet tovább rontott. 1952-ig a városokban kevesebb történt, mint a községekben.⁸ A megyeszékhelyeken többnyire alig vegetáló városi könyvtárak léteztek, de a kisebb városok könyvtári helyzete lesújtó volt.⁹ *Gyáni Gáborral* ellentétben úgy vélem, nem a hazai közkönyvtárak jeleskedtek a polgárosodás előmozdításában, hanem éppen fordítva: a városiasodás hiányosságai váltak a közkönyvtári fejlődés gátjává.¹⁰

Az 1945 előtti városi könyvtárak többségének gyűjteménye inkább a tudományos kutatást szolgálta; néhány a tízezres nagyságot is elérte. 1945–46-ban kivonták belőlük a nem kívánatos anyagot. Ennek gyakran esett áldozatául értékes helyismereti, tudományos könyv- és periodika-anyag. Ide irányították az államosított könyvgyűjtemények használható részét, melyre központilag nem tartottak igényt, emiatt a városi könyvtárak évekig az állományrendezéssel voltak elfoglalva. 1950-ben az akkor alakult városi tanácsokhoz kerültek.¹¹ Ekkor váltak el a másik közgyűjteménytől. Ezek a városi könyvtárak szerény elhelyezési, tárgyi és személyi viszonyok között korlátozott szolgáltatásokat nyújtottak, gyér forgalmat bonyolítottak, nem is a régi, hanem az újabban beszerzett vagy kapott könyvanyaggal.

Kégli Ferenc a székesfehérvári városi könyvtár történetét mintaszerűen feldolgozta. A könyvtár helyzete tipikus, az átlagnál jobb volt. *Székesfehérvárott* a könyvtár 1946. november 5-én nyitott újra, kölcsönzést november 12-étől folytatott. Fenntartásáról a városi önkormányzat gondoskodott. A városi könyvtár elrendezése megfelelt az akkor szokásosnak: a kölcsönözni kívánt mű a raktárból a könyvtáros közvetítésével jutott az olvasóhoz. Az intézmény egyetlen kinevezett alkalmazottja a gondnok volt, bár

a város költségvetésében 1947-től szerepelt a könyvtáros illetménye, de a státus betöltésére nem került sor. A kezelésével megbízott pedagógus 1946 augusztusa és 1947 augusztusa között 1200 munkórát dolgozott a könyvtárban.¹²

Az 1946. novemberi állapot szerint 3 745 mű (4 389 kötet) került az alapleltárba. A növedéki napló 1947-ben 132, 1948-ban 118, 1949-ben 309, 1950. május 8-ig 116 kötetet mutatott. A fogyatéki napló alapján 1947-ben 24, 1948-ban 45, 1949-ben 658, 1950. május 8-ig 840 kötetel csökkent az állomány. A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékeket 1946-ban kivonták, 1947–1948-ban „szétolvasott” könyveket selejtezték; az 1949. évi kivonás az Országos Könyvtári Központ, az 1950. évi pedig a Népkönyvtári Központ által elrendelt selejtezések végrehajtásából adódott. Az 1949. szeptember 30-i adat szerint a 3919 kötet 57%-a szépirodalom volt 2240 kötetel, az ismeretterjesztő irodalom 43%-ot tett ki 1679 kötetel. A könyvtáros 1946 végén kétezer kötetre becsülte a nyilvántartásba nem vett könyveket. A kispolgári szemléletük miatt kivont könyvek jó részét – másutt is alkalmazott „könyvmentési” módszerrel – nem zúdába küldték, hanem a leltározatlan, feldolgozatlan anyag közé sorolták. 1949–1950 fordulóján a könyvtár tényleges állománya 8–10 ezer kötet lehetett.¹³

A székesfehérvári városi könyvtár könyveket kölcsönzött. Az 1946-os kezelési szabályzat 21.§-a csak utalt olvasóterem használatára. A könyvtárnak a 16. évét betöltött személy lehetett a tagja – két helybéli jótállásával. Az olvasók heti 2 órában kölcsönözhetnek 2 hétre. 1947. októberéig 223 olvasót vettek nyilvántartásba. Egy hónappal később a Népszava újságírója lehangolónak nevezte, hogy a 250 addig bejegyzett olvasóból csak 130 kölcsönzött rendszeresen, s ezek fele középiskolás volt. A cikk hatására nőtt az érdeklődés: 1948-ban 1873 ismeretterjesztő, 8 383 szépirodalmi művet, összesen 10256 kötetet, 1949-ben 1692+6841= 8533 kötetet kölcsönöztek. „A városi könyvtár ebben az időszakban sem tudta betölteni a neki illő helyet a város kulturális életében [...], az intézmény eredményes

működéséhez most sem teremtődtek meg a szükséges feltételek: önálló személyzet, folyamatos nyitva tartás, olvasóterem stb. Mintha a városi könyvtár nem illett volna bele a kultúrpolitika szabadművelődési korszakának mozgalmába, mintha kívül esett volna a városi Nemzeti Bizottságot alkotó pártok látókörén.”¹⁴

1949. február 11-én a fehérvári Városi Könyvtárt közgyűjteménnyé nyilvánították. Az Országos Könyvtári Központ elnökének javaslata alapján készített 1950. évi költségvetési előirányzat szükségesnek tartotta a vezető könyvtáros mellé kezelői munkakör és altiszt beállítását, a könyvtár teljes átrendezését, selejtezését és katalogizálását, az összes helyiség fűtésének megoldását, 30 folyóiratcím előfizetését, a selejtezés során keletkező hiányok pótlására évi 5000 forinttal való gyarapítását.¹⁵ Hogy a városi könyvtár ilyen mértékű fejlesztésére nem került sor 1950-ben, abban – Kégli szerint – szerepe volt a körzeti könyvtár létesítésének. A körzeti könyvtár társbérletbe került a városi könyvtárral, és a két könyvtár ünnepélyes átadásakor nyílt meg a 7000 forintos költséggel berendezett városi olvasóterem is. A város kulturális ügyosztálya vezetőjének intézkedésére 1950. május 12-én a városi könyvtár 3553 kötetét átadták a körzeti könyvtár vezetőjének. A korábbi állományt lényegében teljesen kivonták a forgalomból. A körzeti könyvtár vezetője így értékelte a két könyvtár avatását a Népművelési Minisztériumba küldött jelentésében: „hiszem, hogy ez nagy változást fog eredményezni [...], ha rá gondolok, hogy a városi könyvtárban lévő szemét helyett, milyen értékű ideológiai és haladó szellemű szépirodalmi műveket adhatunk dolgozóink és az ifjúság kezébe.”¹⁶ A városi könyvtárnak az avatáskor nem volt vezetője, az intézmény gondnokának dekoratőr-szobafestő férjét bízták meg. Amikor június 9-én kinyitotta a könyvtárat, 500 új könyv állt az olvasók rendelkezésére. Az új kultúrpolitikának megfelelő, időközben 1000 kötetesre duzzadt állományban elsősorban szovjet, néhány magyar klasszikus szerző és a dolgozók politikai fejlődését szolgáló ideológiai anyagok voltak. 1951-ben a könyvtáros kérésére a Népműve-

lési Minisztérium engedélyezte, hogy a körzeti könyvtár előbb 700, majd újabb 500 kötetet adjon. A Fejérmegyei Néplap 1951. március 20-án felróta, hogy „*a Városi Tanács kulturális ügyosztálya egyáltalán nem, vagy ha törődik is valamit a könyvtárral, azt teljesen kultúrpolitika-mentesen teszi. A könyvtárnak még ma sincs kinevezett könyvtárosa, a ki nem nevezett könyvtáros sem kap semmi támogatást, hogy milyen irányban fejlessze az olvasómozgalmat.*”¹⁷ Az áldatlan állapotok kialakulásában szerepe volt annak, hogy nem tisztázták a városi és a körzeti könyvtár kapcsolatát. „*A Népművelési Minisztérium 1951 márciusában még a városi tanácsok oktatási és népművelési osztályának felügyelete alatt álló önálló intézményként gondolta megszervezni a városi nyilvános könyvtárakat. E könyvtártípusban szervezetileg egyesíteni kívánták (s ha mód van rá, egy helyre gyűjteni) a vidéki múzeumoknak a kézikönyvtárán kívüli könyvtárrészeit, a volt szerzetesi könyvtáraknak a tudományos kutatás szempontjából értékes könyveit, a műszaki könyvtárakat,¹⁸ valamint az elemi és a középiskoláknak az oktatási feladatokhoz szükséges műveken kívüli könyvtárrészeit. A cél az volt, hogy a városi könyvtárak fokozatosan tudományos könyvtári színvonalra fejlődhessenek. [...]. Májusra [...] módosultak a minisztériumi szempontok.*”¹⁹ Egy körlevéllel a körzeti könyvtárnak rendelték alá; március és május között koncepcióváltás történt. Székesfehérvár szerencséjére 1951 novemberében Könczöl Imrét, a megyei tanács oktatási és népművelési osztálya volt vezetőjét bízták meg a könyvtárosi teendőkkel abban bízva, hogy „*a városi könyvtár hosszú vajúdás után végre betöltheti feladatát.*” Könczölnek mindent előlről kellett kezdenie. Az Országos Létszámbizottság 1951-ben egy könyvtáros, a következő évben négy státus betöltésére adott lehetőséget. A 12–15 000 kötetre becsült állománya rendezetlen, ömlesztett állapotban volt kb. 3 000 kötetnyi forgalmi állománnyal (a valóságos állományról sem leltár, sem egyéb nyilvántartás, katalógus nem volt). A 700 beiratkozott olvasóból 173 látogatta az előző hónapban, az olvasók egy ré-

sze hónapokig nem vitte vissza a kikölcsönzött könyveket. A tanács nem gondoskodott tüzelőről sem. Könczöl Imre azt írta 1952 januárjában: „*Most kell megteremteni a tulajdonképpeni Városi Könyvtárt...*”²⁰

A veszprémi könyvtár történetét Varga Béla tárta fel.²¹ Veszprémben a városi könyvtárt a múzeummal közös szervezetben 1948. május 1-jén nyitották meg újra. 1949 közepéig színvonalas olvasószolgálati munka folyt, később romlottak a személyi feltételek. 1950. szeptember 15-én a Városi Tanács javasolta, a könyvtár kerüljön a (megyétől) városhoz, október 15-én nyíljék meg. (Erre az MDP kongresszus tiszteletére, 1951 februárjában került sor!) 1950-ben, a szétválasztásakor a könyvtárnak két, 1951-ben három, 1952-ben négy főfoglalkozású dolgozója volt. A háború idején kb. 1500 könyv pusztult el, többször voltak nagyarányú könyvkivonások, a szétválasztáskor sok könyv maradt a múzeumnál, így a nyitáskor mintegy 2000 kötetük volt. A városi és a körzeti könyvtár az egyesítés előtt is egy helyiségben, szorosan együttműködött, a megyei könyvtár megalakítása csak gazdasági és szervezeti kérdést jelentett.

A Győri Városi Könyvtár a két világháború között a legjobban működő vidéki könyvtárak közé tartozott Bay Ferencnek (is) köszönhetően. A háború után 1946 áprilisától állt újra olvasói rendelkezésére. A megye másik jelentős városi könyvtára, a soproni 1946. december 10-én nyitott.²² A Központi Technológiai Könyvtár Győrött is létesített fiókot, mely 1949. december 18-án létesült, 1951. június 1-jén pedig egyesült a városi könyvtárral annak műszaki fiókjaként.

Szombathelyen a Kultúregyesület fenntartásában működő és Pavel Ágoston által jelentős városi könyvtárrá fejlesztett intézmény az 1944-ben elrendelt kivonásokat sem hajtotta végre: a zsidó származású szerzők műveit jórészt megmentették az intézmény közgyűjtemény voltára hivatkozva. 1945-ben a fasiszta és szovjetellenes könyvek és folyóiratok beszolgáltatását sem teljesítették a fenti elvre hivatkozva. Az 1949–1950-es selejtezéskor 1500 kötettől váltak meg. Állományegységek eltítkolásával, azokat

feldolgozatlanak minősítve értékeket mentettek. A könyvtár 1950. július 4-én nyitotta meg kapuit a használók előtt – bár 1946-ban már kultúregyesületi könyvtárként nyitva tartott. Az 1946–1947-ben szellemi ínségmunkásokkal végzetett katalogizálás, majd az 1948. június 24-én történt városi tulajdonba adás, de főleg a rossz elhelyezés akadályozta működését. A könyvtárnak újra lett vezetője. Többször is költözni kényszerültek; 1951 végén kerültek a Köztársaság térre, ahol 1952. augusztus 17-én a megyei könyvtár megalakult. 1951-ben a peremközségek hét népkönyvtára fiókként a városi könyvtárhoz került. A városi gyűjteményről nincs pontos adat, csak arról, hogy 1969-ig 15723 kötet könyvet dolgoztak fel. 8000 kötetet az OSZK könyvelosztójába, 500 kötetet más könyvtárak helyismereti gyűjteményébe küldtek. Néhány száz kötetét a levéltár és a múzeum kapta.²³ A Megyei Könyvtárnak 1952-ben mindössze 4107 használható kötete volt.²⁴

Debrecenben az 1919. augusztus 1-jén megnyílt Városi Könyvtár „*egyike volt annak a néhány – 1940-ben nyolc! – városnak, ahol valódi nyilvános közkönyvtár működött.*”²⁵ 1951. januárjától önállósult a debreceni Közművelődési Könyvtár, de továbbra is az ugyancsak államosított Déri Múzeum épületében maradt. „*1951 végén mintegy 27 ezer; egy esztendő múlva több mint 30 ezer kötetet számlált. A kölcsönző – ahol két könyvtáros dolgozott – és az olvasóterem minden nap déli egy órától este nyolcig tartott nyitva. A város négy pontján kölcsönző állomások működtek.*”

Hódmezővásárhely 1887-ben alapított, de csak 1907-ben megnyílt könyvtára, amikor 1944. október 8-án a város számára véget ért a második világháború, a múzeummal és a Tornyai képtárral közös szervezetben működött. A két világháború között vegetált, 1944-re kb. húszeszes gyűjteményét ötször költöztették, kezelőjét gyakran váltogatták.²⁶ 1945-ben két napon 4 órát tartott nyitva, és 1951-ben is heti hét órát kölcsönzött. Állományából 1944-ben a fagyölölet irtotta a könyveket, 1945–1946-ban a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus

sajtótermékek jegyzéke alapján, 1949-ben pedig az Országos Könyvtári Központ jegyzékei szerint selejtezték. 1949-ig az állomány minősége romlott, azután mennyiségileg ugrásszerűen gyarapodott, de a voluntarista kultúrpolitikának megfelelően a kortárs szovjet és elfogadott más szerzők műveivel, központilag szétosztott művekkel – a megszüntetett olvasóköri körök, egyletek, kölcsönkönyvtárak anyagából – ismét romlott. Gyarapításának forrása legkevésbé volt a városi költségvetés. 1950-ben a Központi Technológiai Könyvtár kezdett tárgyalást a megyei tanáccsal fiókkönyvtárának Vásárhelyre telepítéséről, de nem lett belőle semmi.²⁷

1948 után a városi könyvtár hátországát jelentő köröket, egyleteket, magán kölcsönkönyvtárakat fől számolták, helyükre népkönyvtárak kerültek, 1952 őszén már 18 volt. „*Vásárhely – a városi könyvtár is – a szentesi körzeti könyvtár irányítása alá tartozott.*” 1951. január 1-jén a városi könyvtár különvált a múzeumtól és a képtártól, és sokat olvasott, kőművesből lett kezelőjével mintegy húszeszes állománnyal érte meg megyei könyvtárrá minősítést.

Egerben 1951. január 21-én „*kimondottan városi igények kielégítésére – kezdte meg működését az Egri Városi Lenin Könyvtár [...], s heti 47 órát tartott nyitva.*” A megyei könyvtár „*induló könyvanyagát a megszünt Városi Könyvtártól vette át, melyből körültekintő átvizsgálás után csak az ún. ideológiailag megfelelő könyveket tartotta meg. Ezt követően az Országos Könyvtári Központtól kapott könyvanyagot, főleg társadalomtudományi és természettudományi tárgykörben. [...] A 2800 kötetes nyitókészlet egyetlen állományfejlesztéssel havonta mintegy 200 db könyvvel bővült.*”²⁸

Tatabányán csak 1951. december 21-én nyílt városi könyvtár. A Központi Technológiai Könyvtár műszaki fiókját ezért nem lehetett „*a megfelelő városi könyvtárral egyesíteni.*”

„*Az ország 54 városa közül eddig csak 30 helyen van könyvtárunk. Itt sincs mindenütt függetlenített könyvtáros.*”²⁹ A városi könyvtárak fejlesztését – Nemes Dezső szerint is – igazában 1951 áprilisában kezdték.³⁰ Az 1952-re már 53

könyvtár állománya kb. 700 ezer volt, de csak 250 ezer elégített ki olvasói igényeket, a többi használhatatlannak minősült. 33 könyvtárnak ötezer kötetnél kisebb volt az állománya (Nyíregyházán 4000, Salgótarjánban 2000, Szentesen 2100 kölcsönözhető kötet). 1952 közepén 72 fiókkönyvtár volt, 6 helyen működött műszaki részleg.³¹ A száznál több főfoglalkozású könyvtáros nem rég lett az, és csak ötven részesült szakmai oktatásban.

Az 1951. szeptember 4-én tartott Országos Népművelési Értekezleten szóba került a városok dolga. A legtöbb városban az előző években alakult könyvtár, sok helyen nehézségekkel kellett megküzdeniük (leltározás, katalóguskészítés, selejtezés, ifjúsági részleg felállítása), és így eltérő adottsággal rendelkeztek.³² A magyar könyvtári kronológia 41 városi könyvtár újra-, illetve megnyitásáról tud. A minisztériumi közleményekben szereplő többről nincs adat, a hiányzók felderítése helytörténeti feladat.

1952-ben nem volt részletes modell, csak később született meg

A megyei-járásai hálózatok szervezésének előkészítése 1951 közepén kezdődhetett. Erről annyit lehet tudni, hogy az 1951–1952-ben működő Országos Népművelési Bizottság Könyvtárügyi Albizottsága végezte.³³

A körzeti és városi könyvtári vázolt problémák megoldására azt találták jónak, hogy a helyi hatóság helyett a megyei és járási tanácsokra bízzák fenntartásukat. „*A Minisztertanács azért utalja a megyei könyvtárakat a Megyei Tanács, a járási könyvtárakat a Járási Tanács hatáskörébe, hogy ez által biztosítsa számukra a működés területén szükséges segítséget.*” Ezzel felmentették a helyi tanácsokat intézményfenntartó szerepük – a korábbi, helyiségről, berendezésről, fűtésről, világításról és könyvtárosról való gondoskodás felelőssége – alól is.³⁴

Több oka volt az 1952-es átszervezésnek. Kéznel volt egy mindennél erősebb érv, a szovjet

példa. A „*megyei és járási könyvtárak hálózatát a volt Népművelési Minisztérium szovjet példa alapján szervezte meg.*”³⁵ Gerő Gyula szerint „*a szovjet példát követő magyar gyakorlat [...] megfosztotta meglévő, működő könyvtárától a megyeszékhelyek, a járási székhelyek (lásd Sopron, Nagykanizsa, Pápa, Baja, Kiskunhalas stb.) városi tanácsát.*” Gerő Gyula Szőnyi László támogatásával 1951 őszén szóvá tette a Népművelési Minisztériumban a városok háttérbe szorítását. Úgy tudja, *Kardos Ferenc* a tervezet második változatába belefoglalta, hogy városi könyvtárak is vállalhassanak megyei vagy járási szerepet hálózatgondozási feladatkörrel. „*A szovjet típusú gondolkodásmód azonban nem tűrte meg az is-is megoldásokat [...] megfosztván a városokat a saját könyvtár fenntartásának jogától. [...] s] az 1953. évi költségvetésben megjelent a tiltás: [...] Ezen a címen költség nem irányozható elő.*”³⁶

A minisztertanácsi határozat 1952 elejére készen volt:³⁷ miért vártak a megjelentetésével? Nem tudni. Békéscsabán mindenestre a megyei könyvtárt Rákosi Mátyás 60. születésnapjára megnyitották. („*A könyvtárügynek is ki kellett rukkolnia valamilyen extrával.*”)³⁸ A megnyitásról beszámoló írás a városi könyvtárak korszerű profiljának hiányával, a szétszórt és elhanyagolt kis könyvtárak egyesítésével, felügyelet nélküliségével, városigazgatáson belüli elhanyagoltságával indokolt. A Megyei Könyvtár létrejöttével „*a könyvtárügy anarchiáját szüntette meg. [...] A megyei könyvtár egészében és minden részletében azt mutatja, hogy megszületett valami, amire a könyvtárügy dolgozói és barátai már régóta vártak; teljes egység a könyvtárügyben és ennek eredményeként a város politikai jelentőségéhez méltó, korszerű profilú, a dolgozók önművelését és a tudományos munka igényeit egyaránt kielégítő könyvtár.*”³⁹

A megyei könyvtár a megye könyvtárpolitikáját szervező, egységesítő erőként jelent meg. Nemcsak az olvasatást, a tudományos munka szolgálatát is zászlajára tűzte.

Noha a 2.042–13/1952.(V. 14.) Mth⁴⁰ sok mindenről szólt, róla a legtöbb könyvtárosnak

mégis a tanácsi könyvtárhálózat létrehozása jut eszébe. Kovács Máté szerint is a határozatnak „maradandó eredménye, hogy [...] létrehozta a megyei és járási könyvtárakat, és megindította a megyei, ill. járási hálózatok kialakítását...”. Témánk szempontjából leginkább a minisztertanácsi határozat 5. pontja érdekes, amely szerint „1952 végéig minden megyében a megyei tanács intézményeként megyei és 1952-től 1954 végéig minden járásban a járási tanács intézményeként járási könyvtárat kell szervezni. A megyei és járási könyvtárak feladata a közvetlen könyvtári tevékenység mellett a városi és községi könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása. A megyei és járási könyvtárak létesítése során a körzeti könyvtárakat a megye, illetőleg a járás székhelyén lévő városi könyvtárral egyesíteni kell.”

A funkciók részletezése nélkül rögzítette a megyei és járási könyvtárak állományminimumát: a megyeié 15 000 (amelyből legalább 2000 a gyermekirodalom), a járásié 5000 kötet (ebből 700 a gyermekirodalom). Tartalmazta a tanácsok feladatait, és létszámnormák megállapítását írta elő. A könyvellátás megoldására az Állami Könyvterjesztő Vállalaton belül könyvtárellátót hozott létre.⁴¹ A szaksajtóban, a *Könyvbarátban* nyoma nincs a jogszabály előkészítésének,⁴² ám a békéscsabai megyei könyvtár felavatását bejelentő írás (is) igazolja, az érdekeltek pontosan tudták, mi a feladatuk. „Mindössze” a békésiek – mintegy munkafelajánlasként – megelőzték a többi.

A végrehajtási utasítás⁴³ részletes instrukciókat tartalmazott. A könyvtárpolitika központilag vezényelt volt: „lent” csak végre kellett hajtani a döntéseket. Részletesen előírták a megyei tanács VB elnöke számára, milyen helyiséget kell a különböző nagyságrendű települések könyvtárainak adni, milyen felirat jelezze, hogy ott könyvtár található, továbbá gondoskodni kell berendezésről, fűtésről, világításról, megfelelő dekorálásról; az állomány fejlesztéséről, az elrongyolódott könyvek újrakötetéséről; és hogyan kell eljárni a könyvtáros kiválasztásánál. (8 osztály elvégzése volt kötelező és alkalmasság

érettségire, pedagógiai főiskolára. A politikai végzettséget, megbízhatóságot előbbre valónak tartották, mint a könyvek és az olvasás iránti érdeklődést. Természetesen szakmai felkészültségről akkor szó sem lehetett!)

A VB-nek kellett megállapítania a kölcsönzés idejét. A minisztérium kikötötte, hogy 1952-ben 41 járási könyvtárt kell nyitni. Hogy hol, azt a maga számára tartotta fenn. A minisztérium a megyei vezető és helyettese mellett a járási könyvtárvezető kinevezésének jogát is megtartotta. A jogszabály intézkedett, hogy a megyei könyvtár 1953. évi költségvetésében kell rögzíteni a fejlesztési igényeket, a könyvbeszerzési és egyéb költségeket. A megyei és járási könyvtárak szervezésére, elhelyezésére, megnyitására építési, berendezési-költségvetési határozat, illetve terv készítését írta elő a megyei tanácsok számára 1952. június 30-ig. Hogy a megyei tanácsok végrehajtó bizottságai teljesítették tervkészítési kötelezettségüket, arra az elkészült intézménytörténetek egy részében lehet találni utalásokat. Számos jel mutatja, a megyék a jogszabályok megjelenése előtt ismerték a központi elképzeléseket, s készültek a feladat elvégzésére.

Bényei Miklós idézi a Hajdú-Bihar megyei népművelési osztály vezetőjének 1952. augusztus 18-i írásából, hogy a „*megyei könyvtár létesítésének előkészítését kellő időben megkezdtük, még a vonatkozó minisztertanácsi határozat megjelenése előtt.*”⁴⁴ Kégli Ferenc alapos levéltári és irattári kutatáson alapuló könyvéből tudjuk, hogy a Fejér Megyei Tanács V.B. 1952. júniusi ülésén foglalkozott a könyvtárügy megyei helyzetével, és határozott arról, hogy a megyei könyvtárt augusztus 1-jéig, a sárbogárdi járást pedig augusztus 20-ig kell létrehozni.⁴⁵ A Somogy Megyei Tanács VB 1952. május 14-én (!) tárgyalt a minisztertanácsi határozat végrehajtásáról, s úgy döntött, a megyei könyvtárt június 15-ig, a Siófoki Járási Könyvtárt július 1-jéig kell megnyitni.⁴⁶ A Pest Megyei Könyvtár 50. évfordulójára kiadott kötetben egy 1952. augusztus 26-án kelt irat másolata található, mely szerint a Megyei Tanács VB döntött a megyei

könyvtár elhelyezéséről és két járási könyvtár létrehozásáról.⁴⁷

A jogszabályokkal szinte azonos időben szerkesztéségi cikk, minisztériumi értelmezés, magyarázat jelent meg az intézkedésekről.⁴⁸ Az írás ellentmondásos. Egyfelől az olvasható, hogy a határozat elősegíti, „*hogy a megyei és a járási székhelyek nemcsak közigazgatási, hanem kulturális központokká is fejlődjenek. A Minisztertanács azért utalja a megyei könyvtárat a Megyei Tanács, a járási könyvtárat a Járási Tanács hatáskörébe, hogy ez által is biztosítsa számukra a működési területén szükséges segítséget.*” Másfelől „*A helyi tanácsok kötelesek gondoskodni az illetékességi területükön lévő könyvtárak anyagi szükségleteiről (megfelelő helyiségről, fűtésről stb.), a könyvállomány fejlesztéséről, az elrongoldott könyvek újrakötéséről és a könyvtárosi állások betöltéséről.*” A megyei-járási nem helyi tanács volt.

Az Mth. 12. pontja szerint „*a megyei, járási, városi és községi könyvtárak részletes feladatkörét a népművelési miniszter [...] határozza meg.*” A megyei-járási könyvtárak számára részletes modell az induláskor nem állt rendelkezésre, az csak az 1953 legvégén, illetve az 1954. október végén megjelent szervezeti szabályzatokból olvasható az ki.

Ezt megelőzve (de egy töről fakadóan?) *Sebestyén Géza* 1953-as egyetemi jegyzetéből egy összetett, tudományos és kölcsönkönyvtár, helyi és területi munkát végző megyei könyvtár képe tárul elénk: „*A megyei könyvtár – bár általános gyűjtőkörű könyvtár – kifejezetten tudományos könyvtár lesz. [...] Ha a megyei könyvtár területi feladatait nem is vesszük tekintetbe, akkor is nagy, tagolt intézmény, egyszerűen annál a körülménynél fogva, hogy egy nagyváros, a megyeszékhely igényeit van hivatva kiszolgálni. [...] Ez a könyvtár az ismeretek minden ágában gyarapítja állományát. [...] Ezért a könyveknek olyan bősége jön létre, hogy már nemcsak a műveltségterjesztés igényeit, hanem a tudományos igényeket is kielégíti. [...] különleges gyűjtő területe a helyi vonatkozású irodalom. [Gyűjt] kottákat, plakátokat, kéziratokat, fényképeket,*

mikrofilmeket, stb. s a szellemi élet más ilyen fontos dokumentumait, amelyek a tudományos kutatás számára hasznosak.”

Szólt *Sebestyén* a feltáró apparátusról, s arról, hogy ez a könyvtár tájékoztató szolgálatot fejleszt ki, adatszolgáltatást nyújt, figyelő szolgálatot végez, bibliográfiát készít. Kitért rá, hogy „*nemcsak a megyeszékhely könyvtára. A megye egész területe [...] minden lakosa, intézménye gondjaira van bízva [...] elsősorban a járási könyvtárakon keresztül, [de] szükség esetén közvetlen kapcsolatra is sor kerül. Három fontos tevékenysége: a könyvtárközi kölcsönzés, postai kölcsönzés, járási letétek, könyvcseré más könyvtárakkal.*” Ezen felül említette a módszertani munkának a Mth-ban rögzített feladatait: „*A megyei és járási könyvtárak feladata a közvetlen könyvtári tevékenység mellett a városi és községi könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása.*” Végül e könyvtárnak kétirányú tudományos kötelezettsége is van, helyismereti, illetve könyvtártudományi vonatkozásban. (Ezeket háromlapnyi terjedelemben fejtette ki.)⁴⁹ Ez már elméleti modell volt, melynek teljesítését távlatosan remélték. Elemei akkor az egyes könyvtárakban legfeljebb nyomokban lehettek jelen.

Sebestyén Géza modellje kielégítette az angolszász nyilvános könyvtári követelményeket is. Az induláskor azonban a megyei könyvtár nem volt, nem lehetett public library. Az ez iránti igény csak jó évtized múltán merül(hetett) fel: addig személyi, tárgyi, infrastrukturális hiányok és pártpolitikai okok gátolták. Évtizedek kellettek – közben nem kevés buktatót elszenvedve – a feladatok nagyobb részének teljesítésére. Kérdéses, vajon a máig tapasztalható hiányosságok mögött nem az húzódik-e meg, amit *Katsányi Sándor* említett később, hogy ti. a népkönyvtári bázison a public library vonások nehezen törnek utat?!

Vélhetően *Sebestyén* elméleti alapvetésére (is) építve, a megyei könyvtárakra vonatkozóan 1953 végén,⁵⁰ a járásiak számára 1954 októberében jelent meg működési szabályzat.⁵¹ A városi könyvtárakét még később, 1955. április 16-án közölte a Népművelési Közlöny.

A megyei könyvtári működési szabályzat tisztázta, hogy az a megyei tanács intézménye; a főfelügyeletet a népművelési miniszter gyakorolta, ebből a Népkönyvtári Központra ruházhatott feladatokat. A megye területén működő többi könyvtár felett szakfelügyeletet gyakorolt, de irányító-ellenőrző munkát közvetlenül a megyeszékhelyhez tartozó könyvtárakban végezhetett; a többi járásra vonatkozóan ezt a járási könyvtárak útján tehetette. Igazgatási, személyi, dologi és adminisztratív kérdésekben a fenntartó tanácsoknak, illetve a megyei népművelési osztálynak javaslatokat tehetett. Módszertani-szakmai tanácsot adhatott a hozzá forduló tömegkönyvtáraknak is. „*A megyei könyvtár főfeladata, hogy a könyvtári munka sajátos eszközeivel segítse a megye lakossága politikai öntudatának fejlődését, kulturális színvonalának és szakmai műveltségének emelését; a könyvtári propaganda útján mozgósítsa a lakosságot a szocializmus építése feladatainak megoldására; nyújtson felüdülést és nemes szórakozást a dolgozóknak, segítse a lakosságnak az igaz hazafiság és proletárműveltség szellemében való nevelését és szolgálja a béke aktív védelmét.*” Ezzel népkönyvtárrá fokozta le! A korra jellemző sorrendet, frazeológiát egészítette ki azzal, hogy a megyeszékhely lakosságának kölcsönzést folytat és olvasótermet tart fenn. A helyi feladatok felsorolása után részletezte a központi járási feladatokat. A harmadik részben leszögezte, hogy állománya két részből, helyi és a központi járás számára letéti alapból áll; általános gyűjtőkörű, s a megyeszékhely (nem a megye?! - TGy) lakossága foglalkozásának megfelelő szakirodalmat gyűjt, beszerzi a napilapokat, a szépirodalmi, a közművelődési és szakfolyóiratokat. Rögzítette az ún. tájkönyvtári-helyismereti funkciót is: „*különleges feladata a megye területére és arra a tájra vonatkozó irodalom gyűjtése, amelybe a megyeszékhely tartozik [...] elsőrendű feladat a gyűjtés és megőrzés [...] még akkor is, ha az anyag feldolgozására egyelőre mód nincsen.*” A feladatok ellátására könyvbeszerzési és nyilvántartási, olvasótermi és kölcsönzési, valamint hálózati és módszertani csoportot hozott létre. A

gazdasági ügyek intézését részfeladatként említette, ám szava sem volt a feltáró és tájékoztató munkáról.

Az induláskor és még sokáig a megyei könyvtár nagyobb helyi tömegkönyvtár, azután járási könyvtár, és kis mértékben, áttételesen volt megyei. Kettős könyvtár: a helyi (városi) és a hálózati (körzeti) egymás mellett élése.

A megyei-járási könyvtári modellen, a könyvtár-típus céljain és feladatain érdemben nem változtatott az 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet és a végrehajtására kiadott 1.018/1956. (III.9.) számú minisztertanácsi határozat.⁵² (Ezért nem korszakhatár e könyvtárak történetében.)

Az új jogszabály egyértelműen tisztázta a felügyelet és szakfelügyelet kérdéseit,⁵³ és – valószínűleg a működési tapasztalatok alapján – előírta a kisebb állományú könyvtáraknak a településen működő területi könyvtárakhoz csatolására való „törekvést”. (A minisztertanácsi rendelet konkretizálta, hogy a harmincnál kevesebbet foglalkoztató munkahely és 250 kötetnél kisebb könyvtárról van szó, s nem általában az elaprózottságot akarták felszámolni.)

Megerősítette a jogszabály a hálózatot, mint rendszerszervezési módot – sőt kiterjesztette a többi könyvtártípusra is! –, emiatt részletezte a hálózat felépítését, a hálózati központ feladatait, és tisztázta, hogy területi, szakszervezeti és egyéb közművelődési hálózatokat különböztet meg. A területi hálózatokat két csoportra, fővárosira és megyeire osztotta.

1952-ben létrejött valamennyi megyei könyvtár

A Trianonban megcsonkított Magyarországon 1945 előtt harminc megye volt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4330/1945. ME rendelete folytán a megyék száma huszonötre csökkent, s ekkor lett megyeszékhely Baja, Berettyóújfalú, Mátészalka és Szikszó.⁵⁴ Az 1949. évi XXVI. törvény, illetve a 4349/1949. MT sz. rendelet alapján a megyék száma tizenkilenc lett. Bara-

nya, Bács-Kiskun, Fejér, Heves, Nógrád, Pest, Somogy, Szolnok, Tolna és Vas megye 1950. február 1-jén, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Győr-Sopron, Hajdú-Bihar, Komárom, Szabolcs-Szatmár, Veszprém és Zala megye 1950. március 16-án jött létre. Megyeszékhely lett Békéscsaba, Hódmezővásárhely (1962. január 1-jei hatállyal Szeged váltotta), Kecskemét, Salgótarján és Tatabánya. Így 1952-ben tizenkilenc megyei könyvtárt kellett kialakítani. A megyei könyvtárakat 1952 májusától a Népkönyvtári Központ⁵⁵ szervezte *Gaschler Rezső* vezetésével. Gaschler az ország középső feléért és Dunántúl északi megyéiért volt felelős, *Annus Olga* (később Sipter Gézané) Borsodért és az alföldi megyékért felelt, Gerő Gyulának Békés, Bács-Kiskun, Tolna, Baranya, Somogy, Vas és Zala megyék jutottak.⁵⁶ A szervezés a személyi, tárgyi feltételek megteremtésére irányult, és a nyitóünnepségek előkészítéséből állt.

Békéscsabát a többi megyei könyvtár hónapokkal később követte: augusztus második felében hét, november végéig hat, végül mintegy határidős hajrával az utolsó öt.⁵⁷ A Könyvtárát novemberi hírei szerint „*eddig 12 megyei könyvtár és 21 járási könyvtár nyílt meg. Megyei Könyvtár létesítésével lemaradt: Eger, Szolnok és Budapest. A már megkezdett szervezőmunkát gyorsítani kell a nyíregyházi, győri, hódmezővásárhelyi megyei könyvtárak létrehozásánál, továbbá Nógrád, Veszprém és Győr megyében felállításra kerülő járási könyvtáraknál.*”⁵⁸ A megnyitást többnyire elhelyezési gondok hátráltatták, de előfordultak személyi problémák (Debrecen).⁵⁹ Hódmezővásárhelyen hónapokig nem volt kinevezett vezető.⁶⁰

Azt a feladatot, hogy 1952 végéig minden megyében megyei könyvtárt kell szervezni, nem kevés megalkuvás árán teljesítették. Általában a körzetihez csatlakozott a városi könyvtár, ezért a megyei könyvtár élére tizenkét esetben a körzeti vezetőjét nevezték ki. Négy esetben (Győrött, Kecskeméten, Székesfehérvárott és Szombathelyen) a városi könyvtaré lett az új intézmény vezetője.

Az eredményeivel szívesen dicsekvő korszakban

keveset írt a szaksajtó a megyei könyvtárak szervezéséről. A kaposvári, pécsi, székesfehérvári, székszárdi, szombathelyi és tatabányai avatásról szóló közös sajtóbeszámoló kevés érdemritkát közölt róluk, de kitűnik, hogy a helyi adottságokból következően eltérő nagyságú, kölcsönzésre nem mindenütt alkalmassá tett gyűjteménnyel indultak.⁶¹ A szombathelyi megyei könyvtárról szóló riportból kiderül, hogy „*A Megyei Könyvtár könyvvállománya jelenleg 32 527 kötet. Azonban a jelentős számból a könyvtár olvasási és kölcsönzési anyaga csak 9527, a többi feldolgozás alatt áll.*”⁶² Valószínűleg ez volt jellemző más könyvtárakra is. A nagyobb múltú, de elhanyagolt városi könyvtárak anyagát többnyire évek múltán tudták csak használhatóvá tenni. A megyei könyvtáraknak az induláskori körülményeit az időközben napvilágot látott feldolgozásokból rekonstruálhatjuk.

Kégli Ferenc szerint a megyeszékhelyen működő körzeti könyvtárak funkcióváltására az első utalás a Népkönyvtári Központ 1952. március 1-jén kelt körlevelében található. „*A körzeti könyvtár megyei, illetve járási könyvtárakká való átalakítása érdekében szükség van arra, hogy a létesítendő új könyvtárak ellátására is elegendő mennyiségű könyvanyag álljon rendelkezésre.*”

Székesfehérváron egy épületben, egymás mellett, de szervezeti szempontból két önálló, egymástól független és teljesen más feladatokat ellátó intézményként működött 1950-től a körzeti és a városi könyvtár.⁶³ Kőnczöl Imrének köszönhetően a Népművelési Minisztérium vele, a városi könyvtár vezetőjével tárgyalta meg a megyei könyvtár megszervezését. Így Fejér megyében a körzeti és a városi könyvtár egyesítésekor „*a létszám és szellemi muníció vonatkozásában a nagyobb hozományt nem a körzeti könyvtár, hanem a városi könyvtár vitte a központilag elrendelt »különös házasságba«.*”⁶⁴ A város vezetői nem voltak hajlandók alkalmas épületet adni, így a kultúrház könyvtári részének átalakítása jöhetett csak szóba. Fejér Megye Tanácsa VB 1952. júniusi ülésén hozott döntést a megyei könyvtárt augusztus 1-jei megnyitásáról, de vé-

gül augusztus 19-én avatták fel. A városi és a körzeti könyvtár korábbi létszáma alapján hét státust kaptak.⁶⁵ Könczöl Imre a Népkönyvtári Központba címzett 1952. július 7-iki levelében beszámolt arról is, hogy augusztus elejére könyvanyaguk több mint 5 000 kötet könyvvel gyarapszik. „*Ma állapotunk meg a helyi Horizont könyvesbolt vezetőjével, hogy a náluk elhelyezett Gorkij könyvtár, amely két év alatt csak 12 olvasóra tudott szert tenni, áttelepül hozzánk, lényegében beolvad a megyei könyvtárba, s kapunk vele egy könyvtárost is, akinek illetményét továbbra is az M[agyar] Sz[ovjet] T[ársaság] fizeti, de munkára hozzánk osztják be. Ennek a megoldásnak Ők is örülnek, mert nálunk meg lesz a mód arra, hogy könyveik eljussanak az olvasókhöz, de mi is, mert nagyobb részben olyan könyveket kapunk, melyek hiányoznak a városi könyvtárból, s a könyvek mellett az olvasóterem részére folyóiratokat is bőven kapunk.*”⁶⁶

A győri városi könyvtárról – a székesfehérvárihoz hasonlóan – alapos munkák szólnak,⁶⁷ és alaposan feldolgozták a megyei könyvtár első évtizedét is.⁶⁸ Győrött a megyei könyvtár a békéscsabaihoz hasonlóan alakult ki. 1951. június vagy július 1-jén a Központi Technológiai Könyvtár győri fiókja a mintegy ötvenezer kötetes Városi Közkönyvtárba olvadt be, s később ezzel egyesült a Győri Körzeti Könyvtár. A megyei könyvtárt 1952. december 21-én avatták fel, de valószínűleg csak 1953. január 2-án kezdte működését. A könyvtár elhelyezése rossz volt, 1956 júniusában javult⁶⁹ a Rába-szigeti KIOSZK épületébe való költözéssel; ekkor vette fel Kisfaludy Károly nevét.⁷⁰ „*Győr-Sopron megye az átszervezés legszerencsésebbjei közé tartozott. [A] Bay Ferenc vezette városi, valamint a Mezei György által irányított körzeti könyvtár egyesített létszámát még az 1950. január 8-án megnyitott⁷¹ műszaki fiókkönyvtár másfél státusa is tetézte.*”⁷² Bay Ferenc lett a megyei könyvtár vezetője, helyettese Mezei György, a kölcsönzési csoportot 1954-től pedig az a Cserhalmi József vezette, aki a városi könyvtárban 1931-től Bay munkatársa volt, míg a hálózati és propaganda csoport vezetője Nyitrai József lett, aki a mű-

szaki fiókkönyvtár vezetőjeként ismerkedett meg a könyvtári munkával.⁷³ Ez a személyi adottság kiemelte Győrt a többnyire képzetlen munkatársakkal rendelkező megyei könyvtárak közül. 65 682 darabos állománya révén szintén a legnagyobbak közé tartozott. (Ezt azonban újra kellett leltározni, feltárni.)⁷⁴ A megyei könyvtár munkatársainak létszáma az induláskor Horváth József szerint tíz főből állt.⁷⁵

Debrecenben is a minisztertanácsi határozat megjelenése előtt elkezdték a megyei könyvtár szervezését. A szakmai előkészítést a körzeti könyvtár vezetőjére bízták. Jól választották meg a könyvtár helyét a város központjában, villamos megálló mellett. Augusztus 20-ára tervezték a nyitást, de a tatarozás és a költöztetés lassan haladt. A december 21-én tartott megnyitó után kerülhetett sor a városi könyvtár mintegy harmincezer kötetének rohammunkában elvégzett átköltöztetésére. „*A megyei könyvtár minimális állománya a nyitáskor elvileg messze meghaladta ugyan a minisztertanácsi határozatban megszabott tizenötezer kötetet, de a gazdagnak mondható, közel negyvenezernyi könyvanyag csak a töredéke állt az olvasók rendelkezésére.*” A Népművelési Minisztérium 1952. szeptember 4-i rendelkezése szerint „*a megyei könyvtár létszáma ebben az esztendőben nem lehet több, mint a városi és a körzeti könyvtár jelenlegi (összevont) létszáma, a kiadási főösszeg pedig nem lehet magasabb, mint a városi és körzeti könyvtár maradványainak összege.*” A jó elhelyezési feltételek, a nagy állomány sem jelentett zökkenőmentes indulást. Debrecenben nem állt rendelkezésre elegendő és megfelelő dolgozó. Ráadásul a megnyitás után a vezetőt is lecserélték – egy teljesen alkalmatlanra.⁷⁶

A Kaposvári Megyei Könyvtár havi jelentéseiből kitérünk, hogy szervezése márciusban indult, s azt remélték, megnyitása májusban megtörténik. Kerekes András kiszemelt, volt körzeti könyvtárvezető a „*Népművelési Minisztérium Könyvtárosztályának meghívása alapján*” áprilisban tapasztalatcserén járt Békéscsabán. Békéscsaba kísérleti szerepkört kaphatott, ahol azt tanulmányozták, miként kell a könyvtár „*minél*

előbbi és minél jobb szervezését megoldani.”⁷⁷

A minisztertanácsi határozat kihirdetése napján, május 14-én Kaposvárott megyei tanácsi vb-határozat született a megyei könyvtár június 15-ig, a siófoki járási könyvtár július 1-jéig történő megnyitásáról. A havi jelentések tudatják, hogy a megyei és járási könyvtárak szervezésének hónapjaiban alig történt vidéki könyvtártelepítés, mert a minisztertanácsi határozat előírta állományellenőrzés lebonyolítását, melyre az 1952. augusztus 31-i fordulónappal elrendelt statisztikai adatfelvétel miatt volt szükség. Augusztus 17-én – a másokkal együtt – megnyitott kaposvári megyei könyvtárnak hét munkatársa, 9143 kötetes induló állománya volt, amely 1953 végére sem érte el a 15 ezret.

A képlettől – a körzeti és városi könyvtár összevonásától – eltérő módon létrehozott megyei könyvtár Csongrád megyében a *Hódmezővásárhelyi Megyei Könyvtár*. 1950-ig Szentes volt a megyeszékhely, a megyében működő két körzeti könyvtár Szentesen, majd Makón jött létre. (Utóbbi 1951. június közepétől Szegedre költözött.) Mivel a megyeszékhely 1950-től 1961 végéig Hódmezővásárhely volt, megyei könyvtárt itt kellett alapítani, de amikor a megyeszékhely 1962-ben Szeged lett, a változást az – „*valamely okból*” – nem követte.⁷⁸ A hódmezővásárhelyi 1973. január 1-jei hatállyal szűnt meg megyei könyvtár lenni, és a világháború után a kapuit legkorábban megnyitó hazai könyvtár ismét városi lett. (A megyei feladatokat ellátó részlege „egyelőre” a Szegedi Járási Könyvtárral olvadt össze Csongrád Megyei Könyvtár néven.)⁷⁹

Komárom megyében a körzeti könyvtár Tatán működött, mivel Tatabánya három település egyesítéséből 1947-ben jött létre, megyeszékhely rangját 1952-ben nyerte el. Városi könyvtára sem volt jelentékeny, de „tipikus” módon a tatai körzettel egyesítve jött létre Tatabányán a megyei könyvtár. Vezetője (Horváth Géza) a körzeti, helyettese a városi könyvtárból jött. Központi járása nincs, 1958-ig a megyei könyvtár látta el a tatai járási könyvtári feladatokat.⁸⁰ A *Pest Megyei Könyvtár* – a megyének Budapest a székhelye, a főváros tele volt könyvtárral

– ugyancsak más lett, mint a többség. Fennállása alatt végig kereste helyét, s az éppen autentikus felfogás többször változott. Megalakulásakor is már gondoltak vidéki székhelyre, végül – miként a körzeti is – Budapesten jött létre, országosan utolsóként 1952. december 31-én. A körzeti könyvtárnak nem volt társa az egyesítésben, 3–4 000 kötetes állományából 1958-ig kölcsönzött, miként a körzeti is.⁸¹ Egyúttal a budai járás könyvtára is volt, annak közigazgatási és párt-szerveivel tartott szoros kapcsolatot. 1958-ban a Moszkva tér sarkán kapott helyet, s amíg az átalakítás folyt – 1959 márciusától 1961-ig – a szentendrei József Attila Művelődési Ház adott otthont a megyei könyvtárnak, decemberben hosszabb távú székhelyére, a Krisztina körút 2–4 sz. alá költözött.

A leírtak igazolják, az egysíkúnak leírt megyei hálózati központok létrejötte változatos módon történt az eltérő helyi előzmények és körülmények folytán.

Az 1952. november 28-án és 29-én tartott I. könyvtárügyi konferencián⁸² kevés szó esett a megyei és járási könyvtárakról. *Varjas Béla* a munka megjavításáról beszélt, ostromozta a tanácsok nemtörődömségét, hanyagságát. A tanácsok a párt és a kormányzat által előírtakat teljesítették, mégis rajtuk kérték számon a feltételek megteremtését, miközben a pénzt, a létszámot és az anyagi feltételeket központilag biztosították, s az érdemi döntések a minisztériumban születtek. A helyi feltételek változóak voltak, hamarosan mutatkoztak a különbségek. A konferencia határozatának 5. pontja hívta fel a figyelmet arra, hogy különös gondot kellene fordítani a könyvtárak ifjúsági és gyermekkönyvekkel való ellátására, s a Fővárosi Könyvtáron kívül meg kell szervezni a megyeszékhelyeken és a gyorsan fejlődő városokban a gyermek-, akkori szóhasználatnál ifjúsági részlegeket. Sőt, önálló ifjúsági/gyermekkönyvtárakat szorgalmaztak.⁸³

Gyermek/ifjúsági részlegek nyitása

Az I. országos könyvtári konferenciának fontos közművelődési könyvtári döntése volt a nagyobb városokban az ifjúsági (gyermek-) könyvtárak létesítésére vonatkozó felhívás. Ez fontos újítás volt, hiszen a népkönyvtári (poroszos) felfogástól való első jelentős elmozdulásként, a public library-szerű könyvtár irányába tett lépésként értelmezhető. Eddig – a fővárosi nyilvános könyvtár kivételével – Magyarországon nem voltak gyermekkönyvtárak. A gyerekek ellátását a korábbi felfogás az iskolai könyvtárak feladatkörébe utalta. „*A legfejlettebb gyerekkönyvtárakkal rendelkező országok is először a felnőttek közművelődési könyvtárait teremtették meg, s [náluk szintén] csak egy fázissal később került sor gyermekkönyvtárak létesítésére.*”⁸⁴

A könyvtárügyi konferencia után lendületesen hoztak létre gyermek/ifjúsági részlegeket. Alig félév múlva, 1953. április 25-én az OSZK módszertani osztályának előadótermében lelkes hallgatóság vett részt a gyermekkönyvtárügy első nagyszabású értekezletén.⁸⁵ Megjelent a Rác Aranka, Kepes Ágnes és Tóth Béla Gyermek- és ifjúsági könyvtárak c. munkája is.⁸⁶

Rác Aranka alapos tanulmányban foglalta össze az elért eredményeket, amely kiinduló pontja lett az OKT ülésén 1958. június 23-án megtárgyalt témának. Itt javaslatokat tettek a minisztériumnak, s az OKT gyermekkönyvtári szakbizottságának címezve. (Rác Aranka írása autentikus forrás az addig megtett út összefoglalásához is.)⁸⁷

A megyei könyvtárak közül tíz külön helyiségben működtette a már gyermekkönyvtárnak nevezett részlegét. Kecskeméten, Tatabányán és Salgótarjánban külön pult szolgálta ki a 14 éven aluliakat. Veszprémben felnőttekkel azonos térben, időben elkülönítve oldották meg az ellátást. Pest megyében sem megyei, sem egyetlen járási könyvtárnak nem volt gyerekrészlege. Győr, Hódmezővásárhely, Nyíregyháza, Szolnok úttörőhálazzal közös gyermekkönyvtárat tartott fenn.

A járási-városi könyvtárak közül – beleértve a

szegedi Somogyi-könyvtárt is – tizenegy biztosított önálló helyiséget, időben különítette el szolgáltatását 16 könyvtár, végül 3 helyen az úttörőhálazzal közös volt a gyermekkönyvtár. A szóba jöhető helyek közül 30 nyújtott külön olvasószolgálatot, 67 nem. Budapestet is beleértve 47 önálló helyiségben, 9 külön pulton, 25 időben elkülönítve, országosan a szóba jöhető 172-ből 81 könyvtár biztosított olvasószolgálatot a gyerekeknek.⁸⁸ Rác Aranka szerint az igazi gyermekkönyvtár önálló helyiséggel rendelkezik, de a 47 ilyenek az állapota is igen eltérő volt, s mindössze ötöt (Békéscsaba, Debrecen, Eger, Miskolc, Pécs) tekintett a korabeli állapotok szerint jó elhelyezésűnek. A gyermekkönyvtárak berendezése olyan volt, amilyen éppen rendelkezésre állt, s amit el tudtak helyezni. Saját rádiója, lemezjátszója, vetítőgépe csak egy-kettőnek volt.

A személyzeti ellátottság: Budapesten 27, vidéken 28 gyermek-könyvtáros dolgozott, de utóbbiak közül csak 22 volt teljes munkaidéjű, hatot rövidebb időben foglalkoztattak. Az 55 gyermekkönyvtári foglalkoztatottból 8 pedagógus, 11 végzett főiskolát könyvtár szakon, 1 óvónő, 24 érettségizett, 11 ennél alacsonyabb végzettségű volt.⁸⁹

1955-ben a gyermekállomány az egésznek mindössze 15,1%-a volt, miközben a gyermekolvasói arány az összes olvasó 40,3%-a! 1957-ben az állomány aránya már csak 13,9%, az olvasói arány kevésbé csökkent, 39,6% volt. 1957-ben a megfelelő korosztály 18%-a iratkozott be könyvtárba. Ugyanezen évben az egy olvasóra jutó kötetek száma alig haladta meg a kettőt (2,21). A nagyfokú használat mellett a pusztulás, elhasználódás a legtöbbit használt irodalmat veszélyeztette. A gyermekkönyvkiadás sem volt kielégítő. Az állomány agyonolvasott, piszkos, rongyos. Kevés könyvtár volt képes színvonalas ellátásra. Az állomány helyzete attól függött, hogy a vezető mennyi pénzt szánt a gyerekeknek. Az olvasókkal való foglalkozás, a gyermekkönyvtári munka módszerei sem alakultak ki. A leglátogatottabbak a mesedélutánok, filmvetítések voltak. Ezen akartak segíteni

azzal, hogy az 1957/58-as tanévben a FSZEK, az OKT gyermekkönyvtári szakbizottsága 24 előadásból álló tanfolyamot szervezett 34 résztvevővel. A tanfolyamot az 1958/59-es tanévben megismételték.

Amikor az 1960. december 12–14 között tartott „A magyar gyermekkönyvtárügy helyzete és feladatai” címmel rendezett tanácskozáson (a korszak végén) Kovács Máté előadást tartott *Gyermek- és ifjúsági könyvtáraink művelődéspolitikánkban* címmel, ott a rá jellemző következő higgadt összegzést tehette: „Közművelődési könyvtári hálózatainkon belül általában kevés a gyermek- és ifjúsági könyvtárak száma és a gyermek- és ifjúsági olvasók számához képest kevés a gyermek- és ifjúsági könyvtárak vagy részlegek állománya is. [A] legutóbbi 8–10 év során a gyermekek és az ifjúság könyvekkel és könyvtárakkal való ellátása legalább is elvileg mindig szerepelt, amikor szocialista könyvtári kultúránk kifejlesztése érdekében valamely lényeges döntés történt. A gyakorlati megvalósítás során azonban számottevő, de a szükséglethez képest még koránt sem elegendő előrelépés következett be. A gyermek- és ifjúsági könyvtárak ügye a többi könyvtárpolitikai feladat mellett rendszerint háttérbe szorult, a többi könyvtár típus fejlesztéséhez képest a valóságban mindedig erősen elmaradt.”⁹⁰

A körzeti és városi könyvtárnak csak személyzetét vonták össze

A szakmai közvélemény a megyei (és néhány járási) könyvtár létrehozásán a körzeti és a városi könyvtár összevonását értette.⁹¹ Ez két működő könyvtárt feltételez, azok egybeolvadását sugallja. A dolog ennél bonyolultabb.

Korábban már tisztáztam,⁹² nem teljesen áll meg az a kormányzati állítás, hogy a körzeti könyvtár nem volt igazi könyvtár. Tény, hogy döntő többségük állományát kis népkönyvtárakba helyezte ki. A központi hatóságok azt szorgalmazták, hogy legfeljebb az új alapításokra tartsanak

raktáron könyveket, azonban volt néhány olyan is, amely nem számottevő gyűjteményéből helyi kölcsönzést is végzett. A körzeti könyvtárak inkább voltak könyvelosztó (tranzit) hivatalok, mint igazi könyvtárak. Ahol volt régi városi könyvtár, ezt részben a háború, majd az azt követő könyv- és folyóirat kivonások ronsolták, zilálták szét. Többnyire a városi könyvtár lett a vesztese az 1950-ben a másik közgyűjteménytől való elválásnak is, hiszen a levéltár vagy a múzeum helytörténeti munkát segítő kézikönyvtárának jelentős könyv- és folyóirat anyagát megtartotta. Könyvtárosa sem mindegyik városi könyvtárnak volt, vagy az elhelyezés elégtelensége miatt alig működött. Némelyik őrzött néha több tízezer kötetnyi régi anyagot. Az állományt előbb a koalíciós kormányzat, majd a proletárdiktatúra sem tartotta alkalmasnak, kultúrpolitikájával egyezőnek.

A városi könyvtárakra 1951-től figyelt oda a kormányzat, de a rövid idő alatt csodát tenni nem tudott. 1952-ben alig vegetáló városi könyvtár és alig körzeti könyvtár egybekeléséből született a megyei könyvtár. Az összevonáskor ténylegesen a személyzetet egyesítették. Nem is történhetett állományi összeolvasztás, hiszen a volt városi állományból történt a helybeni szolgáltatás (kölcsönzés), a volt körzeti állományból folytatták a hálózat szervezését, már kis/ebb mértékben új egységek alapításával. Inkább a járási könyvtárak szervezésével voltak elfoglalva. Később a megmaradt városiak, majd a nagyobb községek önállóvá fejlesztett könyvtáraival foglalkoztak. Eleinte egy megyei könyvtár alig volt nagyobb és több egy községi, esetleg járási könyvtárnál. Példák sora mutatja, hogy indulásukkor a megyei-járási könyvtárak legfeljebb méretükben különböztek a népkönyvtáraktól. *Zalaegerszegen* 1952-ben a megyei könyvtár állománya (gyanúsán kerek!) 5000 kötet volt.⁹³ *Egerben* az 1951. január 21-én létesült Városi Könyvtár 3650 kötettel rendelkezett. 1952. december 31-én az állomány 7280 kötet volt, ugyanakkor az 1952. december 30-án megnyílt megyei könyvtárban a könyvek számát 3125 kötetben adták meg.⁹⁴ A szombathelyi megyei könyvtár állomá-

nya 1952 végén 4517 kötet volt, s a későbbiek során így alakult: 1953 - 9731, 1954 - 13893, 1955 - 16820, 1956 - 22929, 1957 - 26664, 1958 - 32616, 1959 - 36805, 1960 - 42391.⁹⁵ Szilágyi Tibor szerint is „*egy megyei (általában városi) könyvtár mindössze abban különbözött hosszú ideig a falusi könyvtáraktól, hogy ötször-hatször nagyobb volt náluk.*”⁹⁶ Az első teendő a helyi működés megindítása és megerősítése volt.

1952-ben napvilágot látott jogszabály elvileg a községi könyvtárak állományellátását volt hivatva javítani.⁹⁷ A jogszabályt indokoló szerző a megyei és járási könyvtáraknak felróta, hogy a „*belső könyvtári munkájuk mellett – mint pl. a helyi kölcsönzés – elhanyagolták a községi népkönyvtárak irányítását, támogatását.*” Cserre-könyvalapot (letét!) írtak elő a megyei, járási könyvtárakban, és a tíznél több fiókkal bíró városi könyvtárban. 1953 végéig 1500-800-50 kötet cseretartalékot kellett képezni. Kikötötték, hogy „*a csere-könyvalap könyveit a helyi kölcsönzési anyagtól elkülönítve kell kezelni. Erről az állományról külön címleltárt kell felfektetni.*” Az intézkedés végül is konzerválta a városi (helyi) és a községi (letéti) ellátás kettősségét, az „egyesített könyvtárban” fenntartotta a városi és a körzeti funkció különállását. Lehet, nem ez volt a szándék, de megfosztotta a falusi lakosságot a városi választéktól. A csere-könyvalap eleve nem tartott igényt városi állománybázisra. Soha nem volt az ország olyan helyzetben, mint a Nyugat, ahol megcélozták a vidék számára a városihoz hasonló választéket. Nem valósult meg továbbra sem már a körzetinél is tervezett csere. (A könyvtárközi kölcsönzés ennek nem alternatívája.) A rendelkezés módot adott ugyan az önálló (saját állománnyal rendelkező) községi könyvtárban a csere-könyvalap fogadására, a valóságban évtizedek múltán sem működött az állandóan helyben lévő saját, rendszeres használatra igényt tartó helyi állomány és a választéket nyújtó, letétbe kapott gyűjtemény harmóniája. Szólni kell eddig nem igen említett, fontos dologról is: az összevonással a népkönyvtári körzetit az évtizedek óta közgyűjteménynek számító, távlatosan tudományosnak tervezett

városi könyvtárral egyesítették. Szakítottak az évszázados különállással, sőt szembeállítással. A közgyűjteményt a lenézett szegény rokon népkönyvtárral kapcsolták össze, mely felkészületlen könyvtárosával szegényházi kosztot nyújtott a plebsnek. A levéltárral és/vagy múzeummal együtt élő közgyűjteményt, a tudományosnak minősülő, ilyen feladatokkal felruházott könyvtárt az ettől eddig szigorúan megkülönböztetett népkönyvtárral kapcsolták össze. Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ez a könyvtár leve-se magáról a népkönyvtári jelleget, s éveknél ahhoz, hogy tudományos funkcióit a megyei könyvtár gyakorolhassa.

Az 1956-os törvényerejű rendeletet a könyvtár-ügy egységét megeremítő jogszabálynak nevezik, de csak jogilag végezte el feladatát, hiszen a gyökerek túl mélyek voltak, a tudományos és nem tudományos könyvtártípusok megkülönböztetése évtizedekig tartott.⁹⁸ Ha így nézzük, jogilag a könyvtárügy évszázados kettészakítottóságát törték át 1952-ben, és lépést tettek a könyvtárügy egységének irányában, de ez egy tollvonással nem mehetett végbe.⁹⁹

A városi könyvtár tudományos könyvtári adottságokat és szemléletet hozhatott (volna) az egyesített könyvtárba. Lehetőség nyílt (volna), hogy a megyei könyvtár felmutasson olyan public library vonásokat, amilyent nálunk addig a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, esetleg a szegedi Somogyi-könyvtár tud(hat)ott magáénak. (Az angolszász városi könyvtár a tudományos és/vagy szakkönyvtári központ és olvasásra szoktató, közelvitt kölcsönkönyvtári fiókok együttese.) A régi alapítású városi könyvtárban megvoltak a csírái a helytörténeti gyűjteménynek és tevékenységnek, hiszen az 1897. évi 41. tc. a hivatalos eljárásban már nem szükséges sajtórendészeti példányt a kijelölt nyilvános múzeumnak/könyvtárnak adta.¹⁰⁰ A kötelepéldány a helytörténeti tevékenység alapja, nyilvánvalóan tudományos tevékenység. E tekintetben is eltérő volt 1952-ben a helyzet a megyei könyvtárakban. Melyik könyvtár olvadt a másikba, pontosabban melyik tevékenység dominált? Ez sokszor abból (is) következett, hogy az új intézmény vezetője

honnan jött.¹⁰¹ Függett a városi könyvtár állapotától, elhelyezési körülményeitől. Adottságaik alapján a megyei könyvtárak csoportokba sorolhatók. Voltak, melyek tekintélyes múltú, jelentékeny állományt birtokló városi könyvtárt örököltek (pl. Debrecen, Győr, Székesfehérvár, Kaposvár, Szombathely, Veszprém), de voltak körzeti könyvtárak, amelyeknek szerény helyi szolgáltatásába olvadt a városi könyvtár (pl. Salgótarján, Szekszárd, Zalaegerszeg), s voltak, amelyeknek városi könyvtára az átszervezés előtt alig egy-két éve működött.

Varga Béla szerint „*a megyei könyvtárak általában a körzeti könyvtáraktól a munkalendületet és szervezőkészséget, a városi könyvtáraktól a belső munka alaposságát, pontosságot és az olvasókkal való foglalkozás igényességét örökölték.*”¹⁰² Ez általában igaz, hiszen eredendően a körzeti szervezéssel, a városi olvasószolgálat foglalkozó könyvtár volt. Varga Béla szerint Veszprémben ez a jellemző mindkét könyvtárból hiányzott. Alighanem nem csak Veszprém volt az egyetlen, miként abban sem, hogy a vezetési problémák évekig – Veszprémben 1955-ig – el-tartottak.

1952-ben járási könyvtárakat is szerveztek

A járások száma és székhelyük a megyékénél is gyakrabban és többet változott. 22 járás 1952 előtt, majd 1954–56-tól 1973-ig, a járások kiiktatásáig 43 járás szűnt meg különböző időpontokban. 1952. december 31-én 138 járást tartottak nyilván. 16 megyeszékhely egyúttal járási székhely is volt.¹⁰³ Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 13, Pest és Szabolcs-Szatmár megyében 11–11 járás volt, viszont 6 vagy kevesebb járás volt Komárom (3), Csongrád (4), Nógrád és Zala (5), Fejér, Győr-Sopron, Heves, Tolna megyékben (6–6). A járási könyvtárak alhálózat-szervező tevékenysége elismerésre méltó, közülük érdemi könyvtárrá azok váltak, melyek városban, várossá fejlődött nagyobb te-

lepülésen működtek. Magyarországon a várossá nyilvánítás (különösen az utóbbi évtizedekben) nem mindig jelentett várossá fejlődést. A település várossá minősítésével automatikusan megadták a városi könyvtári rangot is, de időbe tellett, míg ezek városi szintű szolgáltatásokra képessé is váltak.¹⁰⁴

A megyei könyvtárak szervezésével párhuzamosan megkezdődött járásiak kialakítása is. A minisztertanácsi határozat előtt, április 4-e tiszteletére a gyomai is körzeti könyvtárból lett járásivá. 1952 végéig a betervezett 41 járási könyvtár helyett¹⁰⁵ – a tervet némileg túlteljesítve – 45 alakult, és a 17 megyei könyvtárral együtt¹⁰⁶ 62 járásnak lett járási könyvtára már az első évben.

A járási könyvtárak kialakításának körülményei részben mások voltak. 16 körzeti könyvtárból és (ahol volt) városi könyvtár egyesüléséből lett járási könyvtár. Tamási és Nagyatád körzeti könyvtárnak indult, végül járási lettek. A többi, 1952-ben szervezett járási könyvtár közül Jászberény, Sátoraljaújhely, Gyöngyös, Kőszeg rendelkezett városi könyvtári előzménnyel. Másokat (városi könyvtár híján) népkönyvtárból fejlesztették járásivá. 1952 végén 57 város volt, közülük 19 megyeszékhely és 11 nem járási székhely. A fennmaradó 27 járási székhely városból Ózdon, Szentendrén és Törökszentmiklóson nem jött létre az első évben járási könyvtár, s nem tudni, mikor alakult Csongrádon. Ugyanakkor 23 olyan járási székhelyen is avattak járási könyvtárt, amely nem volt város. Határidőn belül, 1954 végéig, 100 járásnak lett járási könyvtára. 1956 végéig további 10 helyen, végül 1960-ban alakult meg az utolsó, így vált teljessé a járási könyvtárak rendszere.

A járási könyvtárak (is) eltérő helyi körülmények között kezdték működésüket. Lentiben pl. évekig nem tudott járási könyvtár működni, személyi és tárgyi feltételek hiányában. Sok múlt azon, milyen személyt sikerült találni vezetőnek. Nem csak az általános műveltség hiányzott, azt a rátermetteket, és akiket a hivatás szele megcsapott – tisztességes módon pótolták. 1952-ben szerveztek úgy járási könyvtárt, hogy érdemi előz-

mény nélkül, a semmiből indították a munkát. Példa rá Körmen és az emblematikus könyvtár-alapító, *Vízi László*, akit a járási könyvtárvezetői posztra a DISZ munkás aktivistái közül mint olvasni szerető embert emelték ki. Augusztusban a megyei könyvtárban tanulta az alapokat, októberben szervezte a járási könyvtárt, és november 16-án 200 kölcsönözhető könyvvel megnyitotta. Igaz, december 31-ére már 1457 kötetesre gyarapodott. *Vízi László* abban az évben másodmagával szervezte a hálózatot is a kölcsönzés mellett. Emellett részt vettek az agitációs munkában, a cséplőgép mellett, a begyűjtést segítve.¹⁰⁷

Komárom megyében a könyvtártelepítés már 1952-ben minden településen befejeződött, sőt, 1954-től megkezdődött az életképtelen kis-könyvtárak megszüntetése: a megyei könyvtár figyelme a járási, majd a városi és nagyközségi könyvtárak megerősítésére irányulhatott. 1954-ig a megyei könyvtár szerzeményezett a teljes hálózat számára, azután a járási, városi és nagyközségi könyvtárak önállósultak.

Jegyzetek

1. Kezdeményezések voltak. Lásd TÓTH Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete. = *Könyvtári Figyelő*, 1992. 4. sz. 660–673. p.
2. TÓTH Gyula: Tévút vagy torzó? 50 éve alapították a körzeti könyvtárakat. = *Könyvtári Figyelő*, 2000. 1–2. sz. 39–64. p. A számos kérdést, bizonytalanságot tartalmazó írást a 60. évfordulóra újra elővettem, és a közben elkészült intézménytörténetek, visszaemlékezések és újabb kutatások segítségével átdolgoztam (Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. r. = *Könyvtári Figyelő* 2009. 4. sz. 685–704. p. és 2010. 1. sz. 85–107. p.).
3. NEMES Dezső: A népművelési munka soron levő feladatai. Részletek az 1952. március 17. és 18-i Országos Népművelési értekezleten tartott előadói beszédből. = *Könyvbarát*, 1952. 4. sz. 1–4. p.
4. Vö. BANGÓ Béla: 50 éves a Megyei Könyvtár. = *A letéti ládától az internetig*. Zalaegerszeg, 2002. 5. és 8. p.
5. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon. = *Könyvtári Figyelő*, 1999. 2. sz. 223–235. p., FOGARASSY Miklós: A közkönyvtári

koncepció második „áttörése”: a public library eszméjének térhódítása és a Vas Megyei Könyvtár megépítése. = Uo. 236–239. p., FUTALA Tibor: „Public library”-csata 1968-ban, avagy előszó Sallai István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához. = Uo. 240–243. p.

6. Lásd TÓTH Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete. = *Könyvtári Figyelő*, 1992. 4. sz. 660–673. p. c. tanulmány jegyzeteiben említettek, illetve WITZMANN Gyula: A városi könyvtárügy. Bp. 1940. 23 p. c. tanulmányát (különlenyomat a *Városi Szemle* 26. évfolyamából).
7. Részletesebb kifejtés helyett lásd – az összefoglaló történeti munkákon felül – PASTEINER Iván: Magyar könyvtárpolitika. = *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve*. 1935–1937. Bp. 1937. 5–12. p., DRESCHER Pál: Nagyvárosi népkönyvtárak. = *Magyar Könyvszemle*, 1937. 1. sz. 29–34. p., RADÓ István: Vidéki közkönyvtárak. = *Magyar Könyvszemle*, 1940. 1. sz. 55–64. p.
8. „Városi könyvtáraink közül csak néhánynak sikerült lépést tartani üzemi és falusi könyvtáraink fejlődésével” – olvasható KARDOS Ferenc: Népkönyvtári hálózatunkról. = *Könyvbarát*, 1951. 1. sz. (június!) 39–40. p. c. írásában. – Lásd még DARABOS Pálné: Fejlesszük városi könyvtárainkat! = *Könyvbarát*, 1952. 6. sz. 3–5. p.
9. GERŐ Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. = *Kisalföldi Könyvtáros*, 2002. 1–2. sz. 2. p.
10. GYÁNI Géza: Közkönyvtárak, mint a polgárosodás emeltyűi. = *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Bp. 2002. 358–366. p.
11. A városi tanácsok létrejöttével az aktus lebonyolódott. A Népművelési Minisztérium ekkor „intézményesítette” a körzeti könyvtárakat is: 1813/ált/7/1950. november 30-án kelt és a megyei tanács VB elnökének címzett levelében intézkedett erről. (Kissé megkésve, hiszen a körzeti könyvtárak május végéig tartoztak közvetlenül az Népkönyvtári Központoz, a megyei tanácsok megalakulásától a népművelési alosztályok könyvtári csoportjaként működtek.)
12. KÉGLI Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron. A Vörösmarty Mihály Könyvtár elődje, a városi könyvtár 1893–1952. Székesfehérvár, 1993. 241 p., KÉGLI Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje története 1950–1952. Székesfehérvár, 2002. 148 p. (Az adatokat lásd 152–153. p.)
13. KéglI Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron. 154–155. p.

14. Uo. 158–160. p. – Az idézet a 160. lapon olvasható.
15. Uo. 175. p.
17. Idézi Kéglí uo. 179. p.
18. A műszaki (fiók) könyvtárakat a Technológiai Könyvtár létesítette vidéken 1949–1950-ben. Az ötlet korábbi. 1942. június 29-én a marosvásárhelyi Székelyföldi Iparmúzeum, 1943. november 28-án a kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeum könyvtára nyílt meg Káplány Géza rendezésében és a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Könyvtárának fiókjaként. Ezeket a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete csupán kezdetnek tekintette. 1941. június 18-i választmányi ülésén azzal foglalkozott, miként lehetne könyvtárhálózatot teremteni a kereskedelmi és iparkamarai székhelyeken. 1948-ban a TKBE intézőbizottsága felkérésére Káplány újabb koncepciót készített: „*Előterjesztés egy Országos Műszaki Könyvtár és vidéki fiókkönyvtárak felállítására, illetőleg a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet nyilvános könyvtára átszervezése tárgyában*” címmel. Ebben 6 vidéki ipari központban, 1949-ben Győrött, Miskolcon és Tatabányán, 1950-ben pedig Szegeden, Debrecenben és Salgótarjánban szervezendő fiókkönyvtár szerepelt. (MÓRA László: *Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ története. /1883–1949/* Bp. 1980. 286–301. p.) A Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007. Bp. 2009. (a továbbiakban *Kronológia*) 1. kötetének 170. lapján szerepel még Pécs (vagy Mohács) is. E fiókok története kellően nem ismert. Miskolcon, Győrött, Tatabányán, Szegeden, Békéscsabán alapítottak mellett, tudni lehet Dunapentelén lévőről, ugyanakkor 1951. július 21-én a Népgazdasági Tanács utóbbit nem, de az első öt mellett az ekkor még Budapesthez nem tartozó Újpest és Kispest műszaki fiókjának a „megfelelő városi könyvtárral” való egyesítését rendelte el. Szegeden 1951. május 9-én, Miskolcon június 1-jén, Győrben július 1-jén az egyesítés megtörtént, sőt Békéscsabán már 1950. december 31-én „összeköltöztették” a körzeti könyvtárral a fiókot.
19. Kéglí i.m. 181. p.
20. Kéglí i.m. 184. p. – „*Székesfehérvár városának könyvtára ebben az évben kezdte elfoglalni azt a helyet a város kulturális életében, amely – rangja szerint – már a kezdetektől fogva megillette volna.*” (187. p.) – „*1952 májusára az ország 57 városi könyvtára között az első nyolc közé került.*” = *Fejérmegyei Néplap* 1952. június 15. (191. p.)
21. VARGA Béla: *A Veszprém Megyei Könyvtár története.* = *A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve* 1961. Veszprém, 1962. 23–28. p.
22. NYITRAI József – SINAY Jenő: Győr Sopron megye tanács
- közművelődési könyvtárhálózatának kialakulása és fejlődése. 1945–1968. = *A Kisfaludy Károly Könyvtár évkönyve* 1965. Győr, 1965. 7–25. p. – Az adatok a 8. lapról valók. Győr és Sopron megyéket 1950-ben egyesítették. Az egyesített megye harmadik városi könyvtárának alapításáról a mosonmagyaróvári városi tanács 1951. január 17-én döntött és júliusban kezdte meg működését. (Uo. 10 p.)
23. Vö. NAGY Éva: Szombathely rend. tan. városi közkönyvtárától a Megyei Könyvtárig. = *Fejezetek Szombathelyi könyvtártörténetéből. 1880–2002.* Szombathely, 2002. 16–19. p.
24. TAKÁCS Miklós: Vas megye könyvtárügyének 25 éve 1945–1969. = [A] Berzsényi Dániel *Megyei Könyvtár évkönyve '69–70.* Szombathely, 1970. 18. p. – *Megjegyezzük, ekkor a két járási könyvtárnak (Kőszeg, Körmend) 3 587 kötete volt, melyből valószínűsíthetően a döntő többség Kőszeg korábbi gyökerű városi könyvtáráé volt.*
25. BÉNYEI Miklós: *A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár előzményei és létrejötte.* = *A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve 1952–2002.* Debrecen, 2002. 99–114. p. – Az idézetek a 102. és a 104. lapról.
26. HAJDÚ Géza: *Vásárhelyi egyletek és könyvtárak. 1827–1944.* Szeged, 1977. 78–79. p., KŐSZEGFALVI Ferenc: *Könyvtári évszázad. Hódmezővásárhely 1880–1972. Hódmezővásárhely, 2003. 96 p.* – A továbbiakban a városi, majd 1952-től a megyei könyvtár történetére vonatkozóan elsősorban az utóbbira építünk.
27. A Népgazdasági Tanács 170/9/1949. N.T. számú rendelete előírta, hogy 1949. december 31-ig Győrött, Miskolcon és Tatabányán, 1950-ben pedig Szegeden, Pécsen (vagy Mohácson), Debrecenben és Salgótarjánban a Műszaki Dokumentációs Központ fiókkönyvtárakat létesítsen. (GERŐ Gyula: *Komárom-Esztergom megyei könyvtárak a magyar könyvtártörténeti kronológiában a kezdetektől 2007-ig.* In: *A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára évkönyve, 2008.* Tatabánya, 2008. 199. p.)
28. A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár története 1952–2009. Eger, 2009. 16. p.
29. KARDOS Ferenc: *Népkönyvtári hálózatunkról.* = *Könyvbarát, 1951. 1. sz. (június!) 39–40. p.*
30. *Könyvbarát, 1952. 4. sz. 7. p.* Az értekezletről beszámolt még a *Művelt Nép, 1952. 4. sz. 2–3. p.* is.
31. DARABOS Pálné: *Fejlesszük városi könyvtárainkat!* = *Könyvbarát, 1952. 6. sz. 3–5. p.*
32. MARÓT Miklós: *Patronáló munka városi könyvtárainkban.* = *Könyvbarát, 1952. 2. sz. 22. p.*

33. „Az albizottság dolgozta ki az 1952. évi minisztertanácsi határozat tervezetét, a felszabadulás utáni legjelentősebb könyvtári vonatkozású kormányintézkedést. Ugyancsak az albizottság dolgozta ki az állami könyvtári hálózat mai felépítésének elveit és irányát, azaz az áttérést a körzeti könyvtárak rendszeréről a megyei és járási könyvtárak rendszerére.” (BARABÁSI Rezső: Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkája és feladatai. = Magyar Könyvszemle, 1955. 3. sz. 225. p.)
34. Az I. országos könyvtárügyi konferencia vitaindító előadásában is elhangzott, hogy „a tanácsok sokfelé még a minisztertanácsi határozat után sem ébredtek rá arra, hogy kormányzatunk milyen felelősségteljes munkát bízott könyvtáraikra a népművelés terén.” VARJAS Béla: Beszámoló a magyar könyvtárügy fejlődéséről, jelenlegi helyzetéről és feladatairól. Rövidített szöveg. = Könyvbarát, 1952. 12. sz. 5. p.
35. GOMBOS Károly: Az állami közművelődési hálózat időszzerű kérdéseiről. = A Könyvtáros, 1957. 1. sz. (a forradalmi események miatt szünetelve csak júniusban jelent meg!) 1-4. p. – Gombos hiteles tanú: már a körzeti könyvtárak időszakában minisztériumi tisztviselő volt.
36. Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 8. p.
37. Hogy készen volt, mások mellett az is bizonyítja, hogy a 213/1951. (XII.18.) MT sz. rendelet úgy rendelkezett: a kötelezpéldányok 3. példányából a fővárosban készültek a FSZEK-hez, a vidéken nyomtatottak az illetékes megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményéhez jussanak. (Lásd TÓTH András: A kötelezpéldány szolgáltatás története Magyarországon. Bp. 1964. 30. p.)
38. Gerő Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. 4. p.
39. L[IPTÁK Pál] – K[ARDOS Ferenc]: Rákosi elvtárs születésnapján felavatták az ország első megyei könyvtárát. = Könyvbarát, 1952. 4. sz. 15–16. p.
40. 2.042-13/1952. (V. 14.) M.T. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről (Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 58. p.) In: Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 7-10. p. – Dobi István, a minisztertanács elnöke által aláírt dokumentumot kivonatossan közölte a Könyvbarát (1952. 6. sz. 21–22. p.).
41. U[BORNÁK] L[ászló]: Megkezdte munkáját a Könyvtárellátó. = Könyvbarát, 1952. 11. sz. 11–12. p. – A szovjet kollektorok mintájára az októberre megszervezett vállalat novemberben már a Sztálin út 16. alatt megnyitotta a könyvtárosok boltját is; voltaképpen a Népkönyvtári Központ könyvellátó szerepét vette át kereskedelmi alapon. Ígérte a könyvek tartós kötését, a központi címfelvételezést, könyvismertetéseket, annotációkat, a könyvtári adminisztráció egységesítését, katalóguskartonokat 1953. január 1-jétől, stb.
42. Nem ismerjük az előkészítőket sem. Legutóbb Sallai István hagyatékában, az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban találtam tőle egy piszkozatot, melyben könyvtárpolitikai tevékenységének kezdeteit az 1952-es minisztertanácsi határozat előkészítésében való részvételétől datálja. – Vö. TÓTH Gyula: Sallai István a falusi könyvtárügyről. = Könyvtári Figyelő, 2011. 3. sz. 480. p.
43. 8720-2-33/1952. (V. 14.) Np. M. számú utasítás a könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2.042-13/1952. sz. minisztertanácsi határozat végrehajtásáról (Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 59. p.) In: Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 10–13. p. – Érdekessége, hogy a megyei Tanács VB elnökének címezett körlevél formájában adták ki a feladatok végrehajtásához.
44. BÉNYEI Miklós: A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár előzményei és létrejötte. = A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár 50 éve. Debrecen, 2002. 108. p.
45. KÉGLI Ferenc: „100 éves könyvtár Székesfehérváron” 192–193. p.
46. VARGA Róbert: A Kaposvári Megyei Könyvtár története 1945–1960. Kaposvár, 2005. 27. p.
47. A Pest Megyei Könyvtár 50 éve. Szentendre, 2003. 9. p.
48. A Minisztertanács határozata nyomán javítsuk meg a könyvtárak munkáját! = Könyvbarát, 1952. 5. sz. 2–4. p.
49. SEBESTYÉN Géza: Általános könyvtártan. Egyetemi jegyzet. Bp. 1953. 53-69. p. – BABICZKY Béla az 1953/54. tanév II. félévére kiadott jegyzetében (A mai magyar könyvtárügy szervezete és aktuális problémái. Bp. 1954.) a fenti funkciókhoz a megyeszékhelyi járási könyvtári feladatokat is hozzáfűzte. Sebestyén Géza a megyei könyvtárak funkciórendszerével több későbbi írásában is foglalkozott, így a hazai könyvtárakat bemutató sorozatában is: 2. A városi könyvtáraktól a megyei könyvtárakig. (A Könyvtáros, 1956. 7. sz. 489–492. p.) Itt hangsúlyosan foglalkozott a helyismereti és a tudományos funkciókkal, jelezvén, mennyire a kezdeteknél tartanak e könyvtárak. Szólt a feldolgozatlan „pinceanyag” nagy tömegéről s megállapította: „A kölcsönzési részlegeket nem számítva, bármelyik állományrészleg legalább megtízszerezésre szorul. [...] Az »elavult« könyvek tömege és a járási, községi könyvtárakéval azonos »forgalmi« anyag között ügyszólván, alig van képviselve a modern tudományos anyag. Kissé úgy fest a dolog, mintha – Szabó Ervin terminológiájával élve – egy régi tudományos könyvtárát és egy népkönyvtárát olvasztottunk volna össze, s még hátra lenne a könyvtár tipikus anyagának kellő mértékben való kibontakoztatása.” (491. p.)

50. 865-43-166/1953. A megyei könyvtárak működési szabályzata (Népművelési Közlöny, 1953. december 30. 166. p.) In: Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 15–20. p.
51. 865-V-134-2/1954. Járási könyvtárak működési szabályzata (Népművelési Közlöny, 1954. október 22. 183. p.) In: Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 49–55. p. Megjegyzésre érdemes, hogy ezt megelőzően egy félévvel külön jogszabály jelent meg, a 11-1-1/1954. (II. 27.) Np. utasítás a járási könyvtárak megnyitásáról (Hatályos könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 42–44. p.). Ez arra utal, hogy zavarok keletkezettek a járási könyvtárak megnyitása körül, a miniszter kénytelen volt előírni, hogy járási könyvtár csak akkor nyílhat meg, ha azt az erre kirendelt bizottság engedélyezi, s ennek a bizottságnak meg kellett vizsgálnia, hogy a kijelölt hely alkalmas-e, s a könyvtár rendelkezik-e a nyitáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételekkel. S ezután sorolja a feltételeket, melyek közül figyelmet érdemel, hogy jóval kevesebb induló állományt írt elő, mint a minisztertanácsi határozat. Az nyilván nem volt teljesíthető, mivel ekkorra a volt körzeti és/vagy városi könyvtárak „elfogytak”. Nem volt könnyű teljesíteni a személyzeti előírásokat sem. Ezért készült a 11-2-18/1954. (VIII. 3.) Np. M. sz utasítás a könyvtárosi munkakör képzéséhez kötéséről és a könyvtárosok továbbképzéséről (Népművelési Közlöny, 1954. augusztus 27. 154. p.) = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 46–48. p. Ez közölte az 1954. augusztus 1-jétől érvényes előírásokat. Ha előbb nevezték ki a könyvtárost, akkor 1955. március 31-ig, egyébként egy éven belül ún. könyvtártechnikai minimum vizsgát kellett tenniük – kivéve azokat, akik „főiskolára, könyvtáros gimnáziumba tartanak.” A jogszabály megyei, járási, városi vezetőkre, beosztottakra, önálló községi könyvtárosokra vonatkozott.
52. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról. = Magyar Közlöny, 1956. március 9. ill. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.018/1956. (III.9.) számú határozata a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. (Uo.) – Mindkettőt közli A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Szerk. Takács József. Bp. 1958.
53. A szakfelügyeletet a művelődési miniszter 141/1958. (MK 10) MM számú utasítása szabályozta. In: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Bp. 1958. 38–45. p.
54. A megyék és járásek korabeli helyzetét A Magyar Népköztársaság helységnévtára 1973. Bp. Statisztikai Kiadó, 1973. c. kötet, IV. Az államigazgatási területi egységek főbb területszervezési változásainak összefoglaló jegyzékei c. része alapján foglaltuk össze. Megszűnt megyeszékhely lenni Baja, Balassagyarmat, Berettyóújfalú, Esztergom, Gyula, Makó, Mátészalka, Sátoraljaújhely, Sopron, Szentes és Szikszó. 1950. január 1-től hét város (Budafok, Csepel, Kispest, Pest-erzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest), 16 község és 3 „lakott hely” beolvadásával létrejött Nagy-Budapest. (Vö. 967–979. p.)
55. A Népkönyvtári Központ 1954. június 1-jén szűnt meg, helyette a Népművelési Minisztérium könyvtári főosztálya két – népkönyvtári és tudományos – osztállyal működött. A főosztályból 1957-ben lett osztály, a Közművelődési Főosztály Könyvtári osztálya.
56. GERŐ Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. 3–4. p. - Itt autentikus leírás olvasható a ma már nehezen elképzelhető munkavégzésről és annak körülményeiről.
57. Magyar könyvtártörténeti kronológia. 1. köt. Bp. 2009.
58. Hírek. = Könyvbarát, 1952. 11. sz. 32. p.
59. Bényei Miklós szerint „Nem bizonyult szerencsés húzásnak az sem, hogy nem sokkal a nyitás után az első vezetőt, a körzeti könyvtár élén korábban már némi tapasztalatra szerzett Erdei Irént megfosztották ezen tisztségétől. Helyére politikai döntéssel a postától egy igazi»kádert«, [...] a kortársak egybehangzó véleménye szerint kiábrándító műveltségi hiánnyal is küszködő Zeke Zoltánt nevezték ki.” (A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár 50 éve. Debrecen, 2002. 113. p.) A Kronológia úgy tudja, hogy már az avatástól Zeke volt a vezető megbízottként, s 1953. január 1-jén nevezték ki. (1. köt. 196. p.)
60. A megyei könyvtár vezetőjének nevét sem a Kronológia., sem A Somogyi-könyvtár száz éve. Szeged, 1984. c. kötetben a korszakkal foglalkozó rész (264. p.) nem említi. A Kronológia 1. köt. 203. lapja szerint 1953. október 1-től Jelencsik Sándor követte azt a Vastagh Józsefet, aki 1953. január 1-jétől vezette az intézményt. Ugyanakkor A letéti ládától az internetig. 50 éves a Deák Ferenc Megyei Könyvtár. Zalaegerszeg 2002. 73. p. szerint Vastagh(h) József 1953. július 1-jéig volt Zalaegerszegen vezető, s őt 1953. július 1-jétől követte Fülöp István – mindkét kiadvány szerint. A leghitelesebb verziónak az látszik, hogy „az induláskor ideiglenesen megbízott elvtársnőt egy hónap után áthelyezték Makóra [...]. A megyei könyvtár négy hónapig működött (vagy állt?) vezető nélkül; az intézményt megalapításától irányító instruktor, Papp Margit ugyanis, aki naponta járt át Szegedről, 1953. február elején megbetegedett, utódát, Vastagh Józsefet pedig csak június elsejével helyezték ide Zalaegerszegről, megbízott vezetőnek. Kinevezett, felelős vezetője csak 1953. október elsejétől lett a könyvtárnak, Jelencsik Sándor (1926-1999) személyében.” (KŐSZEGFALVI Ferenc: A Csongrád

- Megyei Könyvtár hódmezővásárhelyi éve /1952. december 21.-1972. december 31./ = Magyar Könyvszemle, 2003. 3. sz. 291. p.)
61. Megnyiták az új megyei könyvtárak. = Könyvbarát, 1952. 9. sz. 14–15. p. – Az írás valószínűleg inkább híradások kolligátuma, semmint szakszerű összefoglaló a hat megyei könyvtár indulásáról.
62. DÖMÖTÖR László: A szombathelyi Megyei Könyvtár. = Könyvbarát, 1952. 10. sz. 6. p. – Feltűnő, hogy a feldolgozatlan kerek szám (23 000), ezért vélhetően becsült, mintsem pontos adat.
63. KÉGLI Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje története 1950–1952. Székesfehérvár, 2002. 73. p.
64. Uo. 83. p.
65. Vö. KÉGLI Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron. 192–193. p.
66. Kégli Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje története 1950–1952. 148. p. – Budapesten működött Gorkij Könyvtár néven idegen nyelvű könyvtár, mely vidéken (Debrecenben, Miskolcon, Győrött, Pécsen, Szegeden és Székesfehérvárott) fiókkönyvtárat működtetett. A Népművelési Minisztérium könyvtári főosztálya 1956. január 17–20. és február 1–4. között felülvizsgálta ezeket állami átvételük előkészítésére, 1957. március 1-jén ebből jött létre a megyei könyvtár idegen nyelvű könyvtára.
67. MÓNUS Imre: Győr Város Közkönyvtára Bay Ferenc igazgatósága idején. = A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve 1898–1998. Szerk. Horváth József. Győr, 1998. 35–60. p., NYITRAI József – SINAY Jenő: Győr-Sopron megye tanácsi könyvtárhálózatának kialakulása és fejlődése 1945–1965. = Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár évkönyve 1965. Győr, 1965. 7–25. p., HORVÁTH József: Adalékok a Győri Városi Közkönyvtár első évtizedeinek történetéhez. = A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi évkönyve 1898–1998. Szerk. Horváth József. Győr, 1998. 11–34. p.
68. HORVÁTH József: A Megyei Könyvtár történetének első negyedszázada (1952–1975). = Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 11–60. p. Sokkal vázlatosabb, ám adatai használhatók a későbbi korszakról szóló dolgozatnak is. Ld. TUBA László: Az 1976 utáni évek vázlatos története. = A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve 1898–1998. Győr, 1998. 75–97. p.; némileg átdolgozott változata ugyanezen címmel a Kisalföldi Könyvtárosban (2002. 1–2. sz. 61–84. p.). A Győri Megyei Könyvtár megalakulásának körülményeiről szóló Gerő Gyula is az ötvenedik évfordulót ünneplő összejövetelel elmondott előadásában (Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz.).
69. 1965-ben írt tanulmányukban Nyitrai és Sinay azt írta, hogy a kölcsönzés március 16-án megindult itt, de csak június 3-án avatták, mert ekkor ünnepelték a városi könyvtár alapításának 60. évfordulóját és e naptól viseli nevét is.
70. Horváth József: i.m. 16–17. p. – A névfelvételek előbb kezdődtek. 1954 áprilisában vette fel a szolnoki megyei könyvtár a város szülöttének, Versegly Ferencnek a nevét, 1955. április 11-étől viseli József Attila nevét a tatabányai, április 29-étől Katona Józsefét a kecskeméti. 1955. november 19-étől a székesfehérvári neve Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár lett. 1956-ban a győri mellett a miskolci II. Rákóczi Ferenc, a szombathelyi Berzsényi Dániel nevét vette fel. Közben 1954 májusában a Bajai Járási Könyvtárt Ady Endréről nevezték el, 1955 novemberében ugyancsak Adyról nevezték el a hatvani Járási Könyvtárt. 1954 májusában komáromi vette fel Jókai Mór, júliusban a balassagyarmati Madách Imre nevét (vö. Kronológia). A könyvtárak névadásáról lásd GERŐ Gyula: Kísérlet a magyar könyvtárak névadási szokásainak felderítésére. = Könyvtári Figyelő, 2004. 2. sz. 341–349. p.
71. Nyitrai József és Sinay Jenő előbb hivatkozott munkája szerint a műszaki fiók 1949. december 18-án létesült. A két dátum nem zárja ki egymást.
72. Gerő Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. 2. p.
73. HORVÁTH József: A megyei könyvtár történetének első negyedszázada (1952–1975). = Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 24. p. – A megyei könyvtárak induló évtizedére ezt az írást tekintjük modell-értékűnek.
74. Vö. Horváth József i.m. 29. p.
75. Horváth i.m. 25. p. 1958-ban a megyei könyvtárban 20-an, 1964-ben 28-an dolgoztak. Évfordulós előadásában Gerő Gyula azt mondta, hogy „nyolc körül lehetett.” Gerő: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. 2. p.
76. Vö. BÉNYEI Miklós: A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár előzményei és létrejötte i.m. Az idézetek a 110 és a 112–113. lapról valók.
77. VARGA Róbert: A Kaposvári Megyei Könyvtár története 1945–1960. Kaposvár, 2005. 26–40. lapokon. Figyelmet érdemel, hogy a kései feldolgozások közül csak a szerző kockáztatta meg azt a kritikát, hogy „a 2042-13/1952. (V. 14.) MT határozat a könyvtárak szerves fejlődésére nem minden esetben volt jó hatással.” (26. p.)
78. KŐSZEGFALVI Ferenc: A Csongrád Megyei Könyvtár hód-

- mezővásárhelyi évei. (1952. december 27–1972. december 31.) = Magyar Könyvszemle, 2003. 3. sz. 300. p. – Hajdú Géza a költöztetés akkori elmaradását a Somogyi-könyvtár zsúfoltságával magyarázta, s ez majd új könyvtár és levéltár megépítésével lett megoldható. (HAJDÚ Géza: Megyei szerepkörben 1973–1980. = A Somogyi-könyvtár száz éve. Szeged, 1984. 264. és 268. p.)
79. KŐSZEGFALVI Ferenc: A Csongrád Megyei Könyvtár hódmezővásárhelyi évei. (1952. december 21–1972. december 31.) = Magyar Könyvszemle, 2003. 3. sz. 302–303. p.
80. TAKÁCS Anna: A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve. Tatabánya, 2002. 19–43. p.
81. PETHŐ Zsoltné: A körzeti könyvtártól a Pest megyei könyvtárig. = A Pest Megyei Könyvtár 50 éve. Szerk. Gerber György. Szentendre, 2003. 7. ill. 18. p.
82. Az I. Országos Könyvtáros Konferencia. = A könyvtáros, 1952. 12. sz. 3–24. p., 1953. 1. sz. 7–15. p.
83. A konferencia határozatait lásd: A könyvtáros, 1952. 12. sz. 24–27. p.
84. RÁCZ Aranka: Gyermekkönyvtáraink helyzete. = Magyar Könyvszemle, 1959. 1. sz. 1. p.
85. D[ezsényiné]. SZ[EMZŐ] P[iroska]: Nagy lendülettel fejlődnek gyermekkönyvtáraink. = A Könyvtáros, 1953. 5. sz. 15–16. p. – Az értekezleten Tóth József: A gyermekekkel való foglalkozás a könyvtárban és Ardó Mária: Az ifjúsági irodalomról beszélt.
86. Művelt Nép, 1955. 103 p. – A könyv 1955. december 28-án jelent meg. Ismertetése ARDÓ Mária a Magyar Könyvszemle, 1956. 4. sz. 353–356. p.) Erőssége, hogy a szerzőknek „*nincs módjuk az elméleti kérdések tüzetesebb, távolba tekintőbb vizsgálatára. [...] Csak örülhetünk annak, hogy a kezdet nyúgeivel bajlódó gyermekrészelek jövődő fejlődése ilyen útmutató irányában halad.*”
87. RácZ Aranka: i.m. 1–15. p.
88. Uo. 4–5. p.
89. Uo. 7. p.
90. Az OSZK Kézirattárban lévő Kovács Máté hagyaték 210. Fond 158. csomójának 87. sz. irata
91. Sente Ferenc Nyíregyházán az ötvenedik évfordulás ünnepeken, 2002. december 13-án: „*Megszűntek a régi városi könyvtárak (ha voltak) [a megyeszékhelyeken mindenütt voltak! TGY] a megyék és a járások székhelyén, kötelezően beolvadtak a körzeti könyvtárakba, melyek a falvak letéti könyvellátásának az országos központból irányított és finanszírozott intézményei voltak. Vezetői a rendszer bizalmi emberei, így belőlük váltak a megyei könyvtárvezetők.*” (Ötvenévesek a megyei könyvtárak. = Könyvtári Levelező/lap, 2003. 1. sz. 16. p.)
92. Tóth Gyula: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. = Könyvtári Figyelő, 2010. 1. sz. 94. p.
93. A letéti ládától az internetig... 50 éves a Deák Ferenc Megyei Könyvtár. Szerk. Kiss Gábor. Zalaegerszeg, 2002. 33. p.
94. Vö. A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár története 1952–2009. Eger, 2009. 18–19. p. – Két lappal később, a 21. lapon már 1953 végén az állományt (gyanúsán kerek számokkal!) 12 000 kötetben adják meg, melynek 60%-a szép-, 40%-a szakirodalom.
95. KRAJEVSZKY Gizella: A megyei könyvtár gyűjteményének kialakítása és feltárása 1952–1969. = [A] Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69–70. Szombathely, 1970. 134–153. p. – A számokat az adatokban gazdag tanulmány egyik táblázatából vettük át.
96. Idézi FUTALA Tibor: Amikor externista voltam a Megyei Könyvtárban debreceniségem kezdetén. = A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve 1952–2002. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen, 2002. 122. p.
97. 11-2-49/A/1952. (X. 17.) Np. M. sz. utasítás a cserekönyvalapok létrehozásáról és községi könyvtárak nyilvántartásának egyszerűsítéséről. (Népművelési Közlöny, 1952. október 17. 113. p. = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 14. p. – A „cserekönyvalap” a szovjet példa, a vándorkönyvtár-alap magyarítása, amit később letéti könyvalapnak neveztek. Figyelemre méltó, hogy a magyarázó írás közel egy év múltán jelent meg. (BERZA László: Cserekönyvalap létesül a megyei és járási könyvtárakban. = A Könyvtáros, 1953. 8–9. sz. 25–28. p.)
98. A megyei könyvtárak az 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelet nyomán – teljesítményük függvényében – kaphattak csak tudományos könyvtári besorolást.
99. A kétféle könyvtár különállását jól szimbolizálta, hogy minisztériumi szinten is külön szervezeti egységhez tartoztak, még 1945 után is, sőt a körzeti könyvtárak létrehozására az Országos Könyvtári Központ mellé, annak külön osztályából Népkönyvtári Központot szerveztek 1949-ben. 1949-ben indított egyetemi képzés is tudományos és szakkönyvtári igényeket célt meg, s a közművelődési könyvtári igények kielégítésére pedagógiai főiskolai képzést indítottak.
100. TÓTH András: A kötelezpéldány-szolgáltatás története Magyarországon. Bp. OKDT, 1964. 22–23. p. (<http://mek.oszk.hu/03200/03248/index.phtml>) Az 1900-ban és 1901-ben kiadott intézkedések szerint a három nagy könyvtár és a

- határon túliak mellett kötelempéldányt kapott a szegedi Somogyi-könyvtár, a debreceni Református Kollégium Nagy-könyvtára, Szabolcs Vármegye Közkönyvtára, a Budapesti Könyvtáregyesület központi könyvtára, a Vas megyei Kulturális Egylet és a győri Városi Könyvtár. (Uo. 23-24. p.) Igaz, az 1929. évi 11. tc. és az 1935-ben (I) kiadott végrehajtási utasítása a vidékiek közül csak az egyetemi könyvtárnak juttatott, a közkönyvtáraktól elvonta. (27. p.) Az 1951 végén kiadott rendelet már a még nem létező megyei könyvtáraknak is ítélte kötelempéldányt. Az 1960. május 25-én megjelent újabb jogszabály 5.§-a nyomán a vidéki nyomdák minden sajtótermékből kötelesek voltak egy példányt közvetlenül a megyei könyvtárhoz juttatni. „Ezzel megoldást nyert a helytörténeti vonatkozású magyar nyomtatványanyag megfelelő helyre juttatásának régen húzódozó kérdése is.” (Uo. 34. p.)
101. Feltűnő, hogy két nagytekintélyű városból lett megyei vezető, Bay Ferenc és Kőnczöl Imre, csak 1953. január 1-jétől kapott kinevezést, addig megbízottként tevékenykedtek. Mint azt több könyvtár példája mutatja, nem is lehetett könnyű az új intézménynek megfelelő vezetőt találni (lásd Debrecen, Hódmezővásárhely stb.).
102. VARGA Béla: A Veszprémi Megyei Könyvtár története. = A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve 1961. Veszprém, 1962. 28. p.
103. Magyarország helységnévtára 1952. Bp. Statisztikai Kiadó, 1952. 428. p. Az 1952. december 31-i állapotokat az ehhez kiadott Pótfüzet Magyarország helységnévtára 1952. évi kiadásához (Bp. Statisztikai Kiadó, 1953. 87 p.) tartalmazza; eszerint Békéscsaba, Hódmezővásárhely és Tatabánya nem volt egyúttal a központi járás székhelye, és nincs budapesti járás sem. A Pest Megyei Könyvtár 50. éve. Szentendre, 2003. c. kiadvány 9. lapján közölt dokumentum szerint a Pest Megyei Tanács 1952. augusztus 26-án kelt határozata szerint a Megyei Könyvtárnak a budai járási könyvtári feladatokat is el kellett látnia. A Tatabányai Megyei Könyvtár néhány évig, a tatai járási könyvtár létrejöttéig a tatai járási könyvtári feladatait szintén ellátta. (TAKÁCS Anna: A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve. Tatabánya, 2002. 21. p.)
104. Míg 1900-tól 1952-ig 23 település lett város, addig 1952-től 1973-ig 27.
105. Erről a minisztertanácsi határozat végrehajtására kiadott és a megyei tanács vb elnököknek címzett 8.720-2-33/ 1952. (V. 14.) Np. M. sz. utasítás rendelkezett: „Ebben az évben még 41 járási könyvtár megnyitására is sor kerül. [A] 41 járási könyvtár pontos helyét külön fogom közölni.” (Sic!) = Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 59. p., illetve Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 12. p.
106. Az előbbieknél megfelelően a megyei könyvtárak közül a békéscsabai és a hódmezővásárhelyi nem töltött be járási könyvtári feladatokat. Így 17 megyeszékhelyen működött egyszerre megyei, járási és városi könyvtár.
107. SIMON Gizella: Számomra a királyság: a könyvtár rekonstrukció. Beszélgetés a „Vízigráf” felfalálójával. = Könyvtáros, 1988. 2. sz. 102. p.

Kormányhatározat a megyei könyvtárak fenntartásáról

Megjelent a megyei múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények további fenntartásáról, valamint a települési önkormányzatok kötelező kulturális feladatairól szóló 1094/20121.

(IV.3.) kormányhatározat.

Ebben az szerepel, hogy az állami tulajdonba és fenntartásba került közművelődési intézmények, közművelődési feladatokat ellátó alapítványok, közalapítványok és gazdasági társaságok állami feladatait a jövőben a nemzeti erőforrás miniszter irányítása alá tartozó központi költségvetési szerv látja el; továbbá, hogy az állami tulajdonba és fenntartásba került megyei könyvtárak és megyei múzeumok, valamint a kulturális és közgyűjteményi feladatokat ellátó alapítványok, közalapítványok és gazdasági társaságok a megyeszékhely megyei jogú városok fenntartásába kerüljenek.

Bővebben: http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.exe?docid=147326.215359